

Memòria del Mapa de Patrimoni Cultural de SANT JJAUME DE FRONTANYÀ

Redacció: Lluïsa Vilalta Pérez

Oficina de patrimoni Cultural

Ajuntament de Sant Jaume de Frontanyà

Agost 2022

**Diputació
Barcelona**

MEMÒRIA

MAPA DE PATRIMONI CULTURAL

SANT JAUME DE FRONTANYÀ

Autora: Lluïsa Vilalta Pérez

Juliol de 2022

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	3
1.1 Crèdits.....	3
1.2 Presentació	3
1.3 Agraïments.....	4
2. METODOLOGIA	5
2.1 Criteris de selecció	5
2.2 Descripció de la fitxa del mapa de la OPC.....	6
2.3 Les fases del treball	7
2.4 Fonts consultades	9
3. DIAGNÒSTIC	12
3.1 Marc geogràfic	12
A- Medi físic	12
B- Comunicacions.....	15
C- Poblament	15
D - Demografia	16
E- Economia	17
3.2 Marc històric.....	18
3.3 Toponímia	22
3.4 L'escut.....	23
3.5 El Patrimoni.....	23
A - Estat legal del Patrimoni	23
B- Equipaments i activitats patrimonials	27
4. ANÀLISI DEL PATRIMONI CULTURAL	28
4.1 Anàlisi dels elements fitxats	28
4.2 Anàlisi dels elements NO fitxats	37
A- Elements no fitxats	37
B- Entitats i associacions	38
5. BIBLIOGRAFIA	39

1. INTRODUCCIÓ

1.1 Crèdits

Nom del projecte:	Mapa de Patrimoni Cultural i Natural de Sant Jaume de Frontanyà
Població i comarca:	Sant Jaume de Frontanyà, Berguedà
Promoció:	Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona Ajuntament de Sant Jaume de Frontanyà
Finançament:	Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona
Execució:	Lluïsa Vilalta Pérez
Coordinació OPC:	Maria del Agua Cortés Elía
Dates d'execució:	Novembre 2021 - Juny 2022

1.2 Presentació

El Mapa de Patrimoni Cultural de Sant Jaume de Frontanyà ha estat sol·licitat per l'Ajuntament de Sant Jaume de Frontanyà amb el finançament i suport de l'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC) de la Diputació de Barcelona. Aquesta oficina ofereix diversos serveis als municipis en cooperació i promoció del patrimoni cultural, d'entre els quals destaca l'elaboració dels Mapes de Patrimoni Cultural, inclosos dins el programa d'Estudis i Projectes que s'ofereixen en el marc del Catàleg de Recursos de la Diputació de Barcelona.

Els objectius dels mapes són:

- Recollir dades georeferenciades,
- Identificar els elements immobles, mobles, documentals, immaterials i del medi natural que conformen el conjunt del patrimoni cultural i natural del municipi,
- Crear una eina de gestió que faciliti l'aplicació de mesures per la protecció i conservació del patrimoni i en faciliti l'establiment de polítiques,
- Planificar accions de difusió i promoció del patrimoni cultural.

La realització del Mapa de Patrimoni Cultural de Sant Jaume de Frontanyà ha estat encarregat a la gestora cultural Lluïsa Vilalta Pérez per part de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, en col·laboració amb l'Ajuntament de Sant Jaume de Frontanyà i els habitants del terme municipal.

L'execució del mapa inclou un inventari exhaustiu dels elements del patrimoni cultural i natural del municipi, així com la present memòria tècnica, que presenta els resultats de la recerca segons els criteris establerts per l'Oficina de Patrimoni Cultural.

1.3 Agraïments

L'elaboració d'aquest Mapa de Patrimoni Cultural ha estat possible gràcies a la col·laboració de diverses persones i institucions, sense les quals el present treball no hagués estat possible. A l'Ajuntament de Sant Jaume de Frontanyà se li agraeix la disponibilitat en les gestions realitzades i la confiança per apostar en el talent local per elaborar el present treball.

Una menció especial és pels historiadors Isaac Soca i Albert Rumbo, per establir el full de ruta al present treball i, sobretot, per traspassar la seva passió per les historietes amagades darrere les pedres. Un agraïment incommensurable a la jutgessa de Pau, la Maria Pérez Vinyals, al ser un puntal imprescindible, especialment per la seva perseverància, eficàcia i afany de compartir el treball que ha estat realitzant durant dècades a Sant Jaume de Frontanyà. En la mateixa línia, requereix també una cita especial a l'arquitecte Jordi Bonet pel seu suport i voluntat de compartir la seva recerca durant l'elaboració del Pla d'Ordenació Urbanístic Municipal el 2007 i a la historiadora i gestora cultural Sara Simón Vilardaga pel seu suport a tots nivells. Finalment s'agraeix la confiança i la paciència a la Maria del Agua Cortés Elía, així com la resta d'equip de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona.

Per altra banda, és destacable la col·laboració de diverses persones que s'han consultat en qüestions concretes, com en Josep Sánchez, de la Societat d'Arqueologia del Berguedà; la Rosa Serra i la Roser Vila, de l'Àmbit de Recerques del Berguedà; la Roser Casals de l'Arxiu Comarcal del Berguedà; a la restauradora Gemma Rodríguez; a l'historiador Xavier Campillo; a l'arxiver de l'Arxiu Episcopal de Solsona; en Josep Rábade Fernández, de l'Arxiu Diocesà i Capitular d'Urgell; en Rafel Ginebra, de Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic; l'Anna Moli Seriola de l'Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà; als tècnics de l'Arxiu Comarcal de la Cerdanya; la Núria Bonet, de la Biblioteca Nacional de Catalunya.

Un agraïment final a un ampli grup de persones, la majoria veïns del municipi, propietaris o antics residents, per obrir les portes de casa seva i compartir informació essencial per al present treball: Jordi Soler, Josep SantaEugínia, Èrica Ricart, Ramon Puig, Ramon Piqué, Pilar Magdalena Malo, Jaume Llopart, Cinto Sellas, Jordi Hernández i, especialment, Ramon Vilalta Clotet, per la seva dedicació en mostrar-nos els camins i mantenir el poble en vida a través de les seves vivències i records. A la Rosa Pinyol i a la Mònica Prat s'agraeix la seva disponibilitat per compartir connexions i al Roc Carrion Roig, el seu suport constant al dibuixar els camins. El darreríssim agraïment, tot i

que no el menys important, és per l'Andreu, per desemascarar-nos les pedres i celebrar l'antiga civilització que, amb gran esforç i talent, va esculpir la terra i posar la pedra basal al que avui en dia és el nostre territori.

Mil gràcies a totes aquelles persones que han fet el present treball possible, les que, d'una manera o altra, han posat el seu granet de sorra per reconèixer, respectar i mantenir viu el patrimoni cultural de Sant Jaume de Frontanyà.

2. METODOLOGIA

A continuació, s'exposarà la metodologia que s'ha dut a terme en la realització del Mapa de Patrimoni Cultural i en l'elaboració de la present memòria. Primer de tot, s'explicaran els criteris de selecció dels diferents elements inventariables i el format de les fitxes de registre utilitzades. Seguidament es detallaran les diferents fases del treball realitzat i finalment es donaran a conèixer les fonts i arxius consultats durant la recerca.

2.1 Criteris de selecció

Els criteris de selecció estan establerts per l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona a través del "Plec de condicions tècniques per a la realització de mapes del patrimoni cultural". L'objectiu principal és la recollida exhaustiva de dades sobre el patrimoni cultural i natural del municipi i la seva valoració, tot establint mesures per la seva protecció i conservació, així com la planificació de la seva rendibilitat social. El resultat d'aquest treball és una eina a disposició de l'Ajuntament amb la informació dels diferents elements patrimonials singulars del municipi -siguin pels seus valors històrics, artístics, simbòlics o identitàris- per tal de fomentar-ne la conservació, la difusió i el coneixement, així com per facilitar la ordenació i establiment de polítiques i accions pel benefici social de la comunitat.

Cada element s'ha tractat de forma individualitzada per oferir una visió global del conjunt del territori, tot descobrint la informació necessària per valorar-lo adequadament, tenint en compte que en ocasions és complicat recollir-ne dades reals i rellevants.

Al llarg del procés de recerca, s'ha identificat un gran nombre d'elements arreu del municipi, dels que només una selecció s'ha inventariat. Aquest estudi és obert a qualsevol futura aportació que contribueixi a l'enriquiment del patrimoni cultural i natural del municipi, el que, a la vegada, pretén ser un detonant a una recerca més exhaustiva i a una conseqüent gestió adequada del patrimoni.

Els criteris de selecció dels elements inventariats són els següents:

- S'inventarien tots els elements patrimonials que estaven prèviament inclosos en: l'Inventari de Patrimoni Arquitectònic de Catalunya, l'Inventari de Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya, elements naturals protegits (PEIN) i aquells inclosos al Catàleg de Masies i al Catàleg de Béns a preservar de Sant Jaume de Frontanyà (que formen part del POUM aprovat el 2007).
- S'inventarien els elements immobles, mobles o naturals destacables per la seva singularitat històrica, artística, etnològica, identitària o simbòlica. En aquest sentit, s'ha seleccionat un gran nombre de masies basant-se en el primer llistat de masies proposades a la fase inicial del Catàleg de Masies i Béns a preservar redactat per
- S'inventarien els fons documentals o fotogràfics amb un fons històric important individualment o per al conjunt del municipi als que s'ha facilitat l'accés.
- S'inventarien les manifestacions festives o tradicions que es consideren representatives i identificadores del municipi.

Fora d'aquesta selecció, resten un seguit d'elements que, tot seguint les directrius de l'OPC, no s'inclouen en el mapa, el que s'allunya de ser un cens de recursos culturals del municipi. Aquests són casos d'entitats i associacions culturals, socials o esportives; festivals i altres esdeveniments culturals no festius; biblioteques o altres equipaments culturals; l'escut municipal; personatges il·lustres o esdeveniments. De totes maneres, tot i no estar inclosos a l'inventari, aquests són elements que també se'ls ha de tenir presents en el conjunt de patrimoni cultural de Sant Jaume de Frontanyà, sigui perquè han desaparegut o s'han inclòs en altres mapes de municipis veïns. Per aquest motiu se'ls fa especial menció com a elements no fitxats a l'apartat 4.2 de la present memòria.

Finalment, és important anotar que el present estudi no és un instrument normatiu, estudi de patrimoni arquitectònic o urbanístic, ni és un instrument cadastral o que comporti accions sobre taxes i impostos. El conjunt del mapa i la memòria pretenen ser una eina que apropi el coneixement global del patrimoni cultural i natural del municipi, tot facilitant la presa de decisions en la planificació i gestió de polítiques culturals i patrimonials, així com certes previsions a nivell urbanístic, entre d'altres.

2.2 Descripció de la fitxa del mapa de la OPC

El model de fitxa utilitzada per realitzar el Mapa de Patrimoni Cultural de Sant Jaume de Frontanyà ha estat dissenyada per l'Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona a través d'un aplicatiu web que genera automàticament la geolocalització dels elements al mapa i li dóna el format

final de consulta. Aquest permet fer cerques temàtiques, modificacions i introduir nova informació o fitxes amb un control dels usuaris admesos i registrats prèviament amb permisos.

La fitxa conté un seguit de camps d'informació, alguns obligatoris i d'altres no, alguns oberts als públic en general, altres de restringits. Entre aquests, trobem: número de fitxa, codi, àmbit, denominació, ubicació, titularitat, propietari, tipologia, ús actual, descripció, observacions, estat de conservació, autor, any, estil/època, segle, emplaçament, longitud, latitud, UTM, alçada, accés, fitxes associades, descripció, història, notes, bibliografia, protecció, número d'inventari de la Generalitat, autor de la fitxa, data del registre, data de la modificació, mapa i fotografies (màxim 3 per element).

Els elements fitxats poden classificar-se d'acord els cinc àmbits generals i les seves tipologies, establerts prèviament per la OPC.

ÀMBIT	1. PATRIMONI IMMOBLE	2. PATRIMONI MOBLE	3. PATRIMONI DOCUMENTAL	4. PATRIMONI IMMATERIAL	5. PATRIMONI NATURAL
TIPOLOGIA	1.1 Edificis	2.1 Elements urbans	3.1 Fons d'imatges	4.1 Manifestacions festiva	5.1 Zones d'interès
	1.2 Conjunts arquitectònics	2.2 Objectes	3.2 Fons documentals	4.2 Tècniques artesanals	5.2 Espècimens botànics
	1.3 Elements arquitectònics	2.3 Col·leccions	3.3 Fons bibliogràfics	4.3 Tradicions orals	5.3 Jaciments paleontològics
	1.4 Jaciments arqueològics			4.4 Música i dansa	
	1.5 Obra civil			4.5 Costumari	

Al mapa definitiu, cada element patrimonial es situa en un plànol d'ubicació i depenent de l'àmbit al que pertanyi, li correspon un símbol o un altre, per tal d'identificar-los fàcilment.

2.3 Les fases del treball

Per realitzar el mapa de patrimoni cultural s'ha adoptat una metodologia estructurada en les següents etapes principals:

- Recopilació prèvia de dades
- Realització del treball de camp
- Treball de gabinet

A- Recopilació prèvia de dades

S'ha dut a terme un buidat bibliogràfic i una recopilació de documentació sobre el municipi, com l'Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de la Generalitat de Catalunya (o Carta Arqueològica), Inventari de Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya, Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de Sant Jaume de Frontanyà, Catàleg de Masies, Catàleg de Béns a preservar, llibres sobre el municipi o la comarca.

Paral·lelament s'ha fet una recopilació de treballs de recuperació de la tradició oral, els que es van dur a terme en diferents moments en un exhaustiu treball d'entrevistes a diferents persones vinculades al municipi.

El buidatge de la bibliografia es va dur a terme a la Biblioteca Ramon Vinyes i Cluet de Berga, la que disposa d'un fons local important, el que inclou publicacions sobre el municipi i municipis veïns, publicacions periòdiques locals com la revista L'Erol o altres de temàtiques concretes. El buidatge es va continuar a l'Arxiu Municipal, a l'Arxiu Comarcal del Berguedà i altres arxius que s'identifiquen més endavant.

Paral·lelament s'establiren contactes inicials amb persones que podien facilitar informació útil per a realitzar les fitxes: destacats experts estudiosos, veïns, propietaris de masies, persones relacionades amb el municipi en algun moment de la seva vida, arxivers, responsables d'entitats culturals, entre d'altres.

Un cop recopilades aquestes dades, es va procedir a definir els possibles elements a fitxar. Aquest llistat es va elaborar en consens amb els tècnics de l'Oficina de Patrimoni Cultural de la diputació de Barcelona, membres de l'Ajuntament de Sant Jaume de Frontanyà. Aquest llistat funcionava com a document de treball subjecte al treball de camp posterior, el que va identificar nous elements inventariables i eliminar-ne d'altres.

Finalment es va definir una primera estratègia a seguir per desenvolupar el treball de camp, tot distribuint el municipi en zones de treball per optimitzar al màxim les visites.

B- Realització del treball de camp

La majoria de visites de camp s'ha realitzat als primers mesos de desenvolupament del treball, a l'hivern, on l'estat de la vegetació facilita l'accés a molts indrets. La majoria de les visites van requerir una segona tanda de visites per poder fer una valoració més exhaustiva o incloure nous elements.

Per agilitzar el treball de camp, es va intentar realitzar en una mateixa jornada la visita a diferents elements propers, tot programant anticipadament cada jornada de camp de treball valorant prèviament la cartografia històrica i actual per tal d'ubicar els diversos elements a inventariar, detectar topònims o nous elements a la zona visitada. La majoria d'accessos són limitats a vehicles 4x4 i la majoria de les aproximacions finals han estat a peu.

In-situ es duia a terme la recollida de dades a través de la localització -presa de coordenades UTM i altitud-, fotografia i inspecció de cadascun dels elements inclosos dins el llistat provisional, per tal de facilitar una posterior descripció el més acurada possible. La màxima dificultat ha estat poder accedir a un gran nombre de masies a causa del seu avançat estat vegetatiu o de la seva condició d'enrunament.

C- Treball de gabinet

Paral·lelament al treball de camp, es creaven les fitxes dels elements inventariats, tot contrastant les dades obtingudes de l'observació directa, les aportacions de col·laboradors i experts, les fonts documentals prèviament identificades i inventaris de municipis veïns.

A la vegada, s'anava dibuixant un llistat d'elements "provisionals", la majoria dels quals acabarien apareixent com a elements "no fitxats", els que s'adjunten al capítol 4.2 de la present memòria i que inclouen elements fora del terme municipal pròpiament dit, elements que no han estat localitzats o no han perdurat en el temps, així com altres que no tenen prou presència patrimonial o informació contrastada per formar part de l'inventari.

Seguidament, les fitxes es van complementar contrastant informacions documentals externes, com les coordenades UTM, l'alçada i les fitxes relacionades. Per acabar, es va fer una selecció del material fotogràfic rellevant per a cada fitxa.

Finalment, s'ha realitzat la revisió definitiva de les fitxes inventariades per part de l'OPC i l'Ajuntament, i s'ha procedit a la redacció de la present memòria.

2.4 Fonts consultades

En l'elaboració del mapa de patrimoni cultural de Sant Jaume de Frontanyà s'han consultat una gran diversitat de fonts: bibliogràfiques, arxius públics, cartogràfica, informació oral i observació directa.

A- Fonts bibliogràfiques

La major part de la recerca bibliogràfica s'ha dut a terme a la Biblioteca Ramon Vinyes i Cluet de Berga, la que gaudeix d'un interessant fons d'informació local, entre el que destaquen les publicacions periòdiques comarcals com l'Erol o el Vilatà. Aquí s'ha dut a terme el buidatge de les principals obres de referència: la Catalunya Romànica, els llibres sobre Sant Jaume de Frontanyà i altres publicacions descrites en detall a l'apartat de bibliografia.

B- Arxius

Per al present treball s'han consultat els següents arxius:

- Arxiu Municipal de Sant Jaume de Frontanyà (AMSJF)
- Arxiu Parroquial de Sant Jaume de Frontanyà a l'Arxiu Diocesà del Bisbat de Solsona (APSJF)
- Arxiu Comarcal del Berguedà (ACB)
- Fons fotogràfic de l'Àmbit de Recerques del Berguedà (ARB)
- Arxiu del Registre de la Propietat de Berga (RPB)
- Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)
- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA)
- Fons Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (CEC)
- Arxiu del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL)
- Arxiu Comarcal de la Cerdanya (ACC)
- Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà (ACPS)
- Arxiu Comarcal del Solsonès (ACS)

A part de les visites físiques a l'arxiu específic, també s'han realitzat consultes virtuals als catàlegs o fons de diverses col·leccions, així com diversos inventaris:

- Arxius en Línia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya
<http://extranet.cultura.gencat.cat/ArxiusEnLinia/>
- Inventari del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya (IPAC)
<http://invarquit.cultura.gencat.cat>
- Inventari del Patrimoni Arqueològic de la Generalitat de Catalunya (o Carta Arqueològica del Servei d'Arqueologia)
<http://invarque.cultura.gencat.cat/LlistaGeneral?index=5&consulta=MSUxK2Zyb250YW55YSUyKy0xJQ%3D%3D>
- Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC)
https://cultura.gencat.cat/ca/departament/estructura_i_adreces/organismes/dgcpt/02_patrimoni_etnologic/inventari-del-patrimoni-etnologic/
- Inventari d'Espais d'Interès Geològic de Catalunya (IEIGEC)

http://mediambient.gencat.cat/ca/05_ambits_dactuacio/patrimoni_natural/sistemes_dinformacio/inventari_despays_dinteres_geologic/consulta_de_les_fixes_descriptives_dels_eig/

- Pla d'Ordenació Urbanística de Sant Jaume de Frontanyà i Catàleg de Béns a preservar al Registre de Planejament Urbanístic de Catalunya (RPUC)
<https://dtes.gencat.cat/rpuportal/AppJava/cercaExpedient.do?reqCode=veureDocument&codintExp=230288&fromPage=load>
- Inventari de Béns Culturals Protegits del Ministeri de Cultura i Esports del Govern d'Espanya
https://www.culturaydeporte.gob.es/bienes/buscarDetalleBienesInmuebles.do?brscgi_DOCN=000000952&brscgi_BCSID=e2e74263&language=es&prev_layout=bienesInmuebles&layout=bienesInmuebles

C- Cartografia

La següent cartografia s'ha utilitzat durant la realització d'aquest treball:

- Sistema d'informació territorial municipal (SITMUN). <http://sitmun.diba.cat/sitmun2/inicio.jsp>
- Ortofotomapes de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. www.icgc.cat
- Mapa Urbanístic de Catalunya. www.ptop.gencat.cat
- Mapa Comarcal de Catalunya: El Berguedà, Institut Cartogràfic de Catalunya, edició 1994. E/1:50.000.
- Mapa i guia excursionista Catllaràs-Picancel, editorial Alpina, edició 2021-2022. E/1:25.000

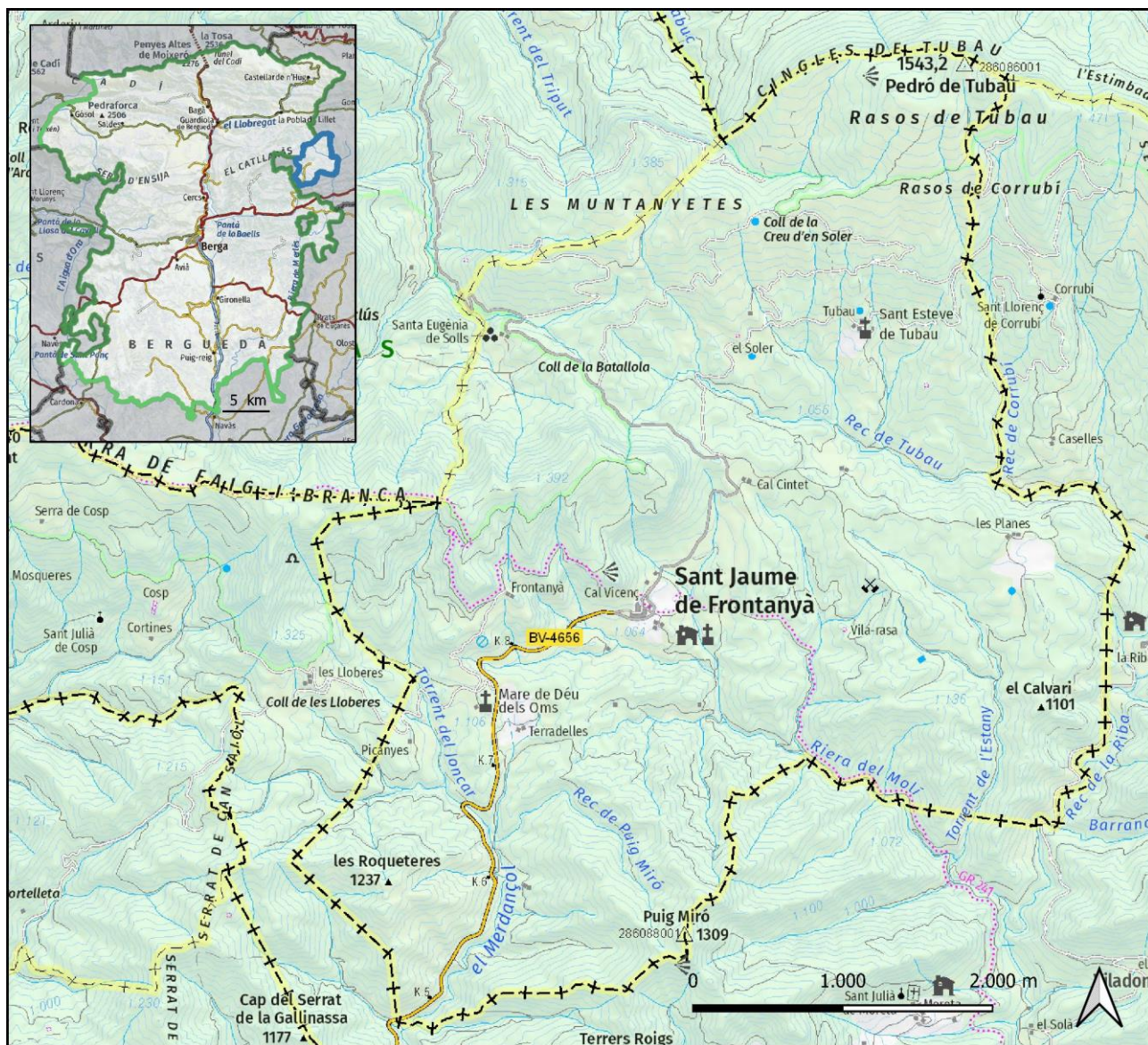
D- Informació oral

El present treball no hagués estat possible sense la col·laboració de les següents persones:

- Sara Simón Vilardaga
- Albert Rumbo
- Isaac Soca Torres
- Roc Carrión Roig
- Ramon Vilalta Clotet
- Maria Pérez Vinyals i el seu treball de recuperació de la memòria oral dut a terme el 2005, en el que es va entrevistar a diferents persones grans que tenien una estreta relació amb el municipi.
- Josep Santa Eugènia
- Manel Anselmo
- Jordi Soler
- Ramon Puig
- Cinto Sellas

- Jordi Hernández
- Èrika Ricart
- Ramon Piqué i Pilar Magdalena Malo
- Jaume Llopart

3. DIAGNÒSTIC

3.1 Marc geogràfic

Imatge: Plànol del terme municipal de Sant Jaume de Frontanya. Font: www.icgc.cat

A- Medi físic

El petit municipi de Sant Jaume de Frontanyà està situat a l'extrem est de la comarca del Berguedà, limitant al NO amb la Pobla de Lillet (Berguedà), Gombrèn (Ripollès) al NE i Les Llosses (Ripollès) al SE i SO. Anecdòticament, el municipi no termeneja amb Borredà, tot i que la carretera principal el fa el veï més proper, a causa d'una mena de península administrativa que ofereix el municipi de Les Llosses. El municipi té una extensió de 21,26 Km² i està situat a una altitud mitjana de més de 1.000 m. en ple prepirineu català, enmig de la conca del riu Llobregat i del riu Ter, en un relleu abrupte format per diferents tipus de roques, majoritàriament d'origen sedimentari -lutites, gresos, margues i conglomerats del principi de l'era Terciària- i envoltat de boscos densos i frondosos, camps de pastures i rieres.

A Sant Jaume de Frontanyà s'observa un clima submediterrani, amb poca variació tèrmica entre estacions, hiverns relativament suaus i estius calorosos durant el dia i frescos a la nit, generalment amb una gran quantitat de precipitacions.

L'orografia del municipi és muntanyosa, amb grans desnivells a tot el territori que, tot i que no es consideri *Alta Muntanya*, ofereix oportunitats i delimitacions per al desenvolupament de moltes activitats. El relleu està marcat per tres grans massissos i una riera: els Rasos de Tubau -a la part Nord- amb una altitud de 1545 m. al Padró de Tubau; el Catllaràs -a l'Oest- amb 1.512 m. al Puig de Faig i Branca; i el Puig Miró -al SE- amb 1309 m. d'alçada i de formes més arrodonides; i la conca de la Riera del Merlès a l'Est, la que recull les aigües dels dos primers massissos a través d'un conjunt de rieres i torrents afluents del riu Llobregat. Al centre d'aquestes quatre grans àrees, es situa el nucli urbà de Sant Jaume de Frontanyà, als peus del Pla del Cingle, amb 150 m. de desnivell gairebé vertical, i des d'on es pot gaudir de la vista aèria més bucòlica del poble i la resta de municipi.

El clima i el relleu condicionen la varietat d'espècies vegetals, que es podria classificar en transició entre la vegetació del clima continental (centroeuropeu) i la vegetació típicament mediterrània. Mentre que a la vessant nord i a les riberes dels torrents es troben espècies d'ambients humits -com el pollancre (*Populus nigra*), el salze (*Salix sp.*), l'avellaner (*Corylus avellana*) o el faig (*Fagus sylvatica*)-, en els vessants solells es troben plantes de clima més sec -com el pi roig (*Pinus sylvestris*), el roure (*Quercus Robur*) i alguna alzina (*Quercus Ilex L.*). Al sotabosc hi predomina el boix (*Buxus sempervirens*), l'esbarzer (*Rubus ulmifolius*), la falguera (*Pteridium vulgare*), l'arç blanc (*Crataegus monogyna*), el boix grèvol (*Ilex aquifolium*) i el ginebró (*Juniperus communis*), així com plantes remeieres com l'espígol (*Lavandula angustifolia sub. pyrenaica*), la farigola (*Thymus vulgaris*), la sajolida (*Satureja montana*), l'herba fetgera (*Hepatica nobilis*), els cucuts (*Primula veris*), l'herba de la inflamació (*Polygala calcarea*), la jonça (*Apylanthes monspeliensis*) i una gran varietat d'orquídies que apareixen a l'inici de l'estiu. Anecdòticament, en zones més elevades i rocoses, també s'hi pot observar la flor de neu o *edelweiss* (*Leontopodium alpinum*). Els bolets són el tresor més buscat dels boscos del municipi, entre els que destaquen les dues varietats del rovelló

(*Lactarius sangifluus* i *Lactarius deliciosus*), la llenega negra (*Hygrophorus limacinus*), el fredolic (*Tricholoma terreum*), el camagroc (*Cantharellus lutescens*), la vaqueta (*Suillus luteus*), la llengua bovina (*Hydnum repandum*), el cama-sec (*Marasmius oreades*), el rossinyol (*Cantharellus cibarius*), el cep (*Boletus edulis*) i el moixernó (*Calocybe gambosa*).

La fauna al municipi és característica dels boscos de muntanya mitjana, tot i que també hi ha altres espècies pròpies de zones més obertes, com camps i prats. A les riberes, trobem el cranc de riu, el barb roig (*Phoxinus phoxinus*), la truita comuna (*Salmo trutta fario*) i la truita arc iris (*Oncorhynchus mykiss*), introduïda per pescadors. Pel que fa als amfibis, el tritó pirinenc (*Euproctus asper*) és l'espècie més important, qui comparteix terreny amb el tòtil (*Alytes obstetricans*), gripau comú (*Bufo bufo*), la salamandra (*Salamandra salamandra*) i la granota verda (*Rana perezi*). El rèptil per excel·lència és l'escurçó pirinenc (*Vipera aspis*), l'únic animal que representa un perill potencial per l'home. Altres serps inofensives comparteixen terreny: la serp verda (*Malpolon mospessulanus*); la serp de vidre o llisona (*Anguis fragilis*), la serp llisa meridional (*Coronella girondica*), la serp d'aigua (*Natrix maura*) i altres. Destaquen altres rèptils com el llangardaix verd (*Lacerta viridis*), el llangardaix comú (*Lacerta lepida*), la sargantana roquera (*Podarcis muralis*), etc. A tot el terme es poden observar un gran nombre d'ocells, la majoria temporalment, ja que el trànsit en les migracions és constant. Destaquen el gall fer (*Tetrao urogallus*), espècie protegida que es pot sentir a les zones més altes i amagades, el cucut (*Cuculus canorus*), diferents espècies de pigots, com el pigot verd (*Picus vidris*), el pigot garser petit (*Dendrocopos minor*) i el pigot negre (*Dryocopus martius*). Pel que fa als rapinyaires, destaca l'esparver cendrós (*Circus pygargus*), el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*), l'aguilot comú (*Buteo buteo*), l'astor (*Accipiter gentilis*), la besaroca (*Strix aluco*) i l'òliva (*Tyto alba*). D'entre el gran nombre d'ocells que hi niuen a la zona, destaca el pinsà comú (*Fringilla coelebs*), la mallerenga carbonera (*Parus major*), el raspinell comú (*Certhia brachydactyla*), el cargolet (*Troglodytes troglodytes*), la merla (*Turdus merula*), la griva (*Turdus viscivorus*), el pardal comú (*Passer vulgaris*), el corb (*Corvus corax*), la gralla (*Corvus monedula*), el tudó (*Columba palumbus*), el gaig (*Garrulus glandarius*), la puput (*Upupa epops*), la becada (*Scolopoa rusticola*), el voltor comú (*Gyps fulvus*) i l'àliga daurada (*Aquila chrysaetos*). Pel que fa als mamífers, destaquen poblacions estables d'herbívors de gran mida, com el cérvol (*Cervus elaphus*), gràcies a la proximitat a la serra del Catllaràs, zona protegida pel Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN), o el senglar (*Sus scrofa*). Pel que fa als carnívors, es troba la guilla o guineu (*Vulpes vulpes*), la marta (*Martes martes*), la fagina (*Martes foina*), el teixó (*Meles meles*), la geneta (*Genetta genetta*) i, ja més escàs, el gat salvatge (*Felis silvestris*). Els boscos i prats també estan habitats per una gran diversitat de rosegadors, com el conill de bosc (*Oryctolagus cuniculus*), la llebre europea (*Lepus europaeus*), l'esquirol (*Sciurus vulgaris*), el talp (*Talpà europaea*), la musaranya menuda (*Sorex minutus*), el ratolí de bosc (*Apodemus sylvaticus*) i l'erió comú (*Erinaceus europaeus*). Finalment, hi ha una gran diversitat de ratpenats, com el ratpenat de bosc (*Barbastella barbastella*), el ratpenat petit de

ferradura (*Rhinolophus hipposideros*), el ratpenat gros de ferradura (*Rhinolophus ferrumequinum*) i el ratpenat de pipistrella (*Pipistrellus pipistrellus*), entre d'altres.

B- Comunicacions

El terme municipal de Sant Jaume de Frontanyà gaudeix d'una xarxa de camins molt extensa, testimoni de l'antic trànsit ramader i de comunicació entre diferents parròquies o llogarrets, així com amb altres nuclis de població més grans.

Les vies de comunicació del municipi són, per una banda l'accés principal i accessible amb tot tipus de vehicle, a través de la carretera comarcal BV-4656 a Borredà, i la carretera municipal que va a La Pobla de Lillet. A través d'aquest eix s'accedeix a altres pistes forestals que permeten arribar al conjunt de masies disperses del municipi. Els camins principals rodats són els de Tubau, el de Les Planes que connecta amb Les Llosses pel costat Oriental, el de Canemars cap a la conca del Merlès i el de Les Lloberes que connecta amb Castell de l'Areny pel costat Occidental. La majoria d'aquestes pistes, no sempre de fàcil accés, són resultat dels antics camins tradicionals de comunicació.

El municipi també gaudeix d'un seguit de camins o senders que el creuen, entre els que destaquen:

- Sender de Gran Recorregut: GR 241
- Sender de Petit Recorregut: PR C 51
- Ruta de l'Ermità

C- Poblament

Tot i que Sant Jaume de Frontanyà va portar amb orgull durant molts anys el títol del municipi més petit de Catalunya, afortunadament s'ha desbancat en els darrers anys. Segons el darrer cens del 2021, el municipi gaudeix de 28 habitants, amb 17 homes i 11 dones, dels que la majoria en són primers residents. La densitat de població és de 1,3 habitants per Km², un valor molt inferior a la densitat mitjana del Berguedà (de 33,80 hab./Km²) i de la resta de Catalunya (241,80 hab./Km²).

La tipologia de poblament és essencialment disseminat, entorn la unitat de poblament principal al nucli urbà del municipi. Els nuclis dispersos, entorn les diferents parròquies ja existents al s.X, han perdut la seva entitat de veïnat per la manca d'habitants i de cases dempeus. Actualment, fora del nucli urbà de Sant Jaume, només hi ha tres masies habitades tot l'any, mentre que la resta estan enderrocades, deshabitades o funcionen com a masies de turisme rural o segones residències. Aquest fet es deu al fenomen de despoblació que han patit molts municipis del prepirineu, però també al dràstic canvi en l'activitat econòmica principal: mentre que l'agricultura i la ramaderia era

la primera font d'ingressos abans de l'arribada de la industrialització a la zona, a final del s. XIX, en les darreres dècades ho són les activitats vinculades als serveis, especialment el turisme i l'allotjament de segona residència.

D - Demografia

Any	1497	1515	1553	1717	1787	1857	1860	1877	1887	1900
Habitants	4	3	9	134	288	465	427	322	234	214

Any	1910	1920	1930	1936	1940	1950	1960	1970	1981	1986
Habitants	271	259	198	172	180	159	73	21	20	23

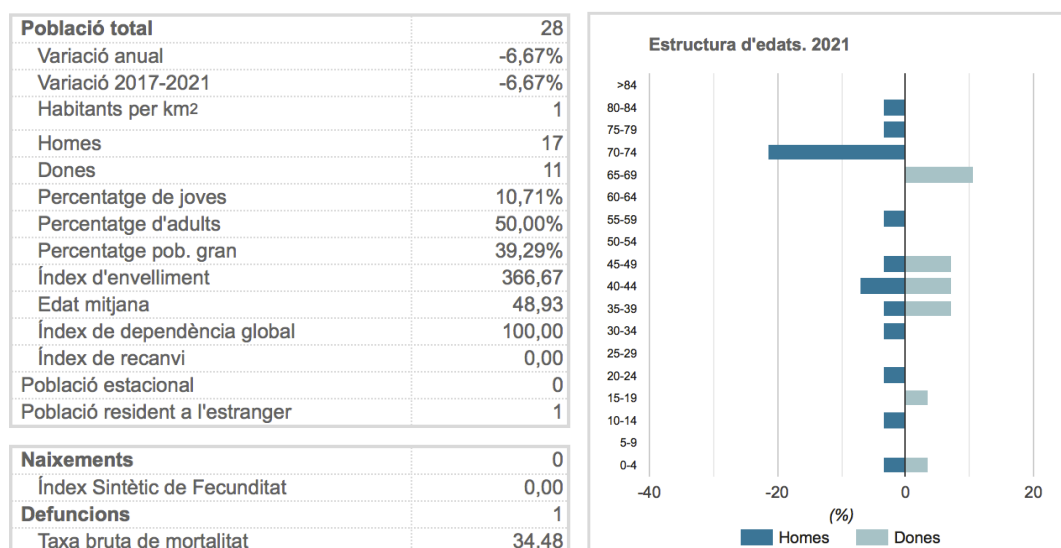
Any	1991	2001	2011	2021
Habitants	28	26	28	28

Cens d'habitants històric de Sant Jaume de Frontanyà. Dades extretes de l'Institut d'Estadística de Catalunya i l'Institut Nacional d'Estadística.

Les primeres dades demogràfiques de les quals tenim constància a Sant Jaume de Frontanyà són els fogatges, uns recomptes de focs o cases realitzats per ordre de la Corona amb fins recaptatoris, que ens proporciona dades pels segles XV i XVI. Les dades que proporciona són relatives, ja que no es comptabilitzaven els individus -un foc correspondria a 4,5 habitants- i no tots els focs hi serien representats. La referència de 1497, que no és complerta, Sant Jaume de Frontanyà apareix primer agrupat amb *Serdenyola i Gordiola* (sic), amb un total de 4 focs, i després per separat, també amb 4 focs. Els següents fogatges, de 1515 i 1553 anoten 3 i 9 focs.

La següent dada que s'obté és gairebé dos segles després, el 1717, on es comptabilitzen 134 habitants. En els 70 anys següents la població es duplica, fins a assolir els 288 habitants el 1787. El major increment demogràfic és experimentat entre el segle XVIII i mitjans del XIX, assolint un pic poblacional de 465 habitants l'any 1857, que és compartit a nivell comarcal i en el conjunt del país com a resultat de la prosperitat motivada per l'especialització manufacturera de la llana i l'increment de la demanda de productes provinents del món rural per abastir les poblacions industrials. A partir d'aquest, s'observa una ràpida reducció de la població, la que en 30 anys es redueix a la meitat, quedant-se amb 234 habitants el 1887. Aquesta davallada també és generalitzada i provocada en conjunt per la crisi en la manufactura tradicional de filats i teixits i per la incidència de la tercera guerra carlina.

Amb l'arribada del segle XX, la població es manté entre els 198 i els 259 habitants al llarg dels primers 30 anys. A partir de la Guerra Civil Espanyola, la població pateix una pèrdua gradual però important de la població, que passarà de 198 habitants al 1930 a 159 el 1950. En els següents deu anys s'experimenta una reducció brusca de la població, que es redueix a la meitat amb 73 habitants l'any 1960 i que cau en picat fins als anys 80 del segle XX, recollint el mínim històric registrat el 1974 amb 14 habitants. Aquest descens poblacional situa Sant Jaume de Frontanyà com el municipi més petit de Catalunya, víctima del fenomen de despoblament que patiren la majoria de municipis del prepirineu arrel de l'èxode de la població rural cap a municipis més grans durant l'assentament de la indústria tèxtil a la zona. En el cas de Sant Jaume, s'observà una pèrdua considerable de teixidores i filadores locals que s'establiren a Borredà i La Pobla de Lillet. Quan el poble estava al límit de la desaparició, al llarg de la segona meitat dels 1970s, un seguit de famílies van retornar la vida al municipi, tot incrementant de 14 habitants el 1974 a 23 el 1986. Durant els darrers 35 anys la població ha anat fluctuant entre els 23 i 30 habitants, màxim que s'establí entre el 1992 i el 1994. El darrer naixement és de l'any 2019 i la darrera defunció del 2021, tot deixant a 28 el nombre

Dades segons cens del 2021, Servei d'Informació Estadística Local de la Diputació de Barcelona.

d'habitants actual, 17 homes i 11 dones, segons el cens de 2021. La meitat de la població és adulta, d'entre 30 i 50 anys, mentre que la població d'edat avançada ha augmentat considerablement durant els darrers anys, significant gairebé un 40 % de la població, en detriment a la població jove, que significa només un 10% del conjunt de la població.

E- Economia

L'estructura econòmica de Sant Jaume de Frontanyà s'ha basat sempre en l'aprofitament dels recursos naturals que ofereix un territori extens de boscos i rius. L'explotació forestal, l'agricultura de subsistència i la ramaderia han estat els principals motors econòmics del municipi durant segles.

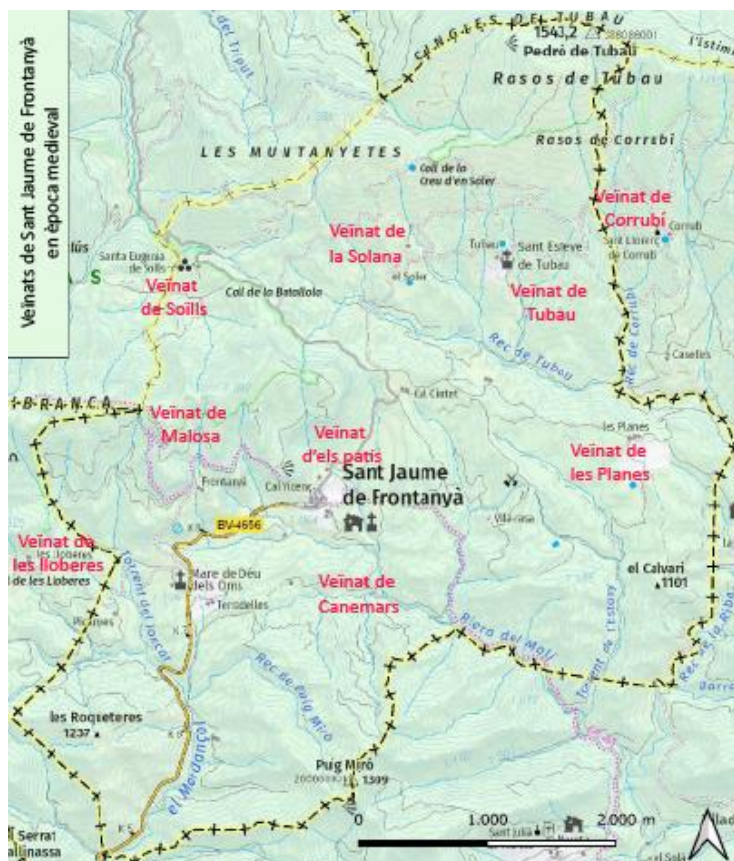
La davallada del primer sector a causa de la industrialització iniciada el segle XIX és evident fins a l'actualitat. Tot i que les explotacions agràries i ramaderes estan reduïdes a un mínim històric, el recurs del *paisatge* segueix essent el recurs principal per atraure visitants i generar economia a través de diferents serveis i productes turístics, els que es complementen amb el reclam que suposa la majestuosa església romànica. El tercer sector, tot i la davallada en el nombre de restaurants i fondes dels darrers anys, segueix essent un dels recursos econòmics principals del municipi, el que ha propiciat la rehabilitació de vell habitatges ara destinats a segones residències o com a turisme rural. Amb l'arribada de les noves tecnologies, Sant Jaume s'ha obert a nous models de treball, els que faciliten la vida al món rural tot seguint connectats al treball en la distància.

3.2 Marc històric

Primers pobladors i naixement de la parròquia.

A l'actual municipi de Sant Jaume de Frontanyà sembla que ja hi havia un grup assentat que vivia en comunitat probablement des d'època prehistòrica. A partir de les invasions sarraïnes dels segles VIII i IX, els pobladors hispanogots es van traslladar a les antigues valls pirinenques i prepirinenques, tot establint-hi l'estructura de vil·les, pròpia de les terres del sud. El poblament es distribuïria de forma dispersa en masos modestos, tot formant agrupacions de no més de tres o quatre cases. En els primers documents medievals conservats ja es parla de la vil·la de Frontanyà, les vil·les de les Lloberes, de Montner o de Les Planes. Al mateix temps, a la Catalunya Vella es duu a terme el procés repoblador de les terres meridionals, tot consolidant una xarxa d'esglésies i castells, de la mà del bisbe Nantigis d'Urgell i el comte Miró el Jove. En aquest context es consagra l'església de Sant Jaume de Frontanyà, el 20 de juny de l'any 905, fruit de l'afany del bisbe urgellenc que la vil·la de Frontanyà i les vil·les adjacents disposessin d'una casa d'oració. Es va edificar una església dedicada a l'apòstol sant Jaume, dotada pels habitants del lloc amb les seves generoses cessions de peces de terra, les que serien garantia dels fruits i rendes dels clergues que es farien

càrrec del cobrament i la gestió del delme i la primícia. Així es va definir la nova circumscripció eclesiàstica -que delimitava amb les parròquies de Sant Vicenç de Castell de l'Areny, de Santa Maria de Lillet, Boatella, Santa Maria de la Quar, Santa Maria de Borredà i la vil·la de Cirera- i s'establia una xarxa d'esglésies i oratoris a les vil·les del territori: Sant Julià de Cosp, Sant Esteve de Montner, Sant Cristòfol de les Planes, Santa Eugènia de Soïlls. La dotació inicial a l'església i la parròquia es va eixamplar tot incorporant moltes propietats i a lous laics als dominis de l'Església. A través d'aquests actes de disposició del segle XI, es té constància d'un grup de preveres que practicava la vida en comú i el res a Déu i a sant Jaume, el que seria l'embrió de la posterior canònica augustiniana.

Feudalització i època d'esplendor de la canònica augustiniana.

El creixement econòmic de mitjan segle XI va propiciar l'enfortiment no només de la noblesa, sinó també de l'Església, qui s'enriquí progressivament a base de donacions, llegats i béns deixats en herència, els que van permetre mantenir les obres d'edificació del nou temple. Arrel de la reforma de l'Església dirigida pel papa Gregori VII i la influència dels textos de sant Agustí i els seus seguidors neix la canònica augustiniana de Sant Jaume de Frontanyà. Al 1140, el nou edifici dedicat a sant Jaume, amb les advocacions de sant Pere i sant Joan, ja funcionava com a canònica regular albergant una petita comunitat de clergues seculars encapçalats pel prior Ramon Arnau, qui va augmentar el seu poder sobre els habitants i béns de la zona, tot garantint la independència dels dominis del priorat respecte altres senyors. La figura del prior de Sant Jaume va prendre importància, tot arbitrant conflictes entre persones de notable prestigi social, actuant de marmessor en testaments de personatges il·lustres i, fins i tot, esdevenint degà eclesiàstic del Berguedà, figura que controlava les accions del clergat en representació de l'autoritat episcopal. Els canonges regulars provenien de cases veïnes (la Llosada, Corrubí, Montner, Terradelles...) i quan morien eren sepultats al recinte monacal, on posteriorment es van descobrir tombes antropomorfes excavades a la roca. L'enfortiment de la canònica augustiniana des d'un punt de vista espiritual, econòmic i

jurídic va enfortir les funcions de l'església parroquial de Sant Jaume, tot augmentant el nombre d'esglésies sota la seva dependència, proveïdes de rector custodi pel prior de Sant Jaume, qui en recollia gran part dels ingressos parroquials. Aquestes possiblement serien Sant Cristòfol de les Planes, Sant Llorenç de Corrubí, Sant Esteve de Tubau, Santa Eugènia de Soïlls, Sant Julià de Cosp, Santa Magdalena de Malosa, Santa Maria dels Oms o, posteriorment, Sant Martí de Boatella. Durant aquesta època d'esplendor, a les terres de la parròquia s'evidencia un gran creixement demogràfic, assolint el seu màxim al segle XVI, el que fomenta l'ampliació de molts masos, l'establiment de masoveries i la construcció o ampliació de molins hidràulics, bordes i cortals. Les explotacions agropecuàries van explotar, es van aixecar murs de pedra als marges per recuperar feixes de conreu i s'escamparen camins i carrerades per tota la contrada.

Crisi baixmedieval i extinció de la canònica.

El 1348, amb l'arribada de la Pesta Negra, es va iniciar una etapa devastadora en la que es deshabitaven i desfoguen un gran nombre de masos. La necessitat de senyors i eclesiàstics de mantenir les seves tinences habitades va afavorir l'enfortiment d'una minoria de famílies pageses que van començar a ampliar el seu poder econòmic i patrimonial. Als masos rònecs hi van establir en sotsemfiteusi alguns camperols més humils, qui estaven lligats a la terra sense massa possibilitats de canviar el seu destí. Tot i la constant disminució de la població, l'activitat social i econòmica a la vall de Frontanyà segueix viva, tot emergent l'activitat manufacturera i comercial, paral·lelament a les activitats agrícoles i ramaderes. Apareixen mestres de cases, ferrers, paraires i teixidors que estaven en contacte amb importants nuclis llaners, com és el cas de La Pobla de Lillet i Borredà. En aquesta època, Sant Jaume de Frontanyà formava part de l'honor de Mataplana, tot i que el prior es va assegurar de garantir els seus privilegis i franqueses al marge de la baronia. Els veïns de Sant Jaume i de Montner es van oposar a jurar fidelitat i homenatge a Pere Galceran de Pinós, pel que el territori de Sant Jaume funcionava, independentment, com un petit senyoriu que el prior havia dividit en diverses batllies. El batlle era nomenat pel mateix prior, qui el representava i realitzava funcions administratives, com el cobrament de censos, i s'encarregava d'executar la justícia que ostentava el prior. Els mals usos d'aquest poder van propiciar la remença el 1449, quan els pagesos s'agruparen contra el domini senyorial, acordant un tall de 3 florins per cada un dels focs que es volien sindicar.

La crisi baixmedieval es va anar recuperant al llarg del segle XVI, tot produint-se un augment progressiu de la població i un afany per ocupar noves terres dedicades al conreu o a la pastura. En aquest moment de desavinences polítiques i desequilibris socials apareix la figura del bandoler, destacant l'anomenat hereu Tubau de Sant Jaume de Frontanyà, qui feia justícia pel seu compte tot protagonitzant assalts, batusses, malvestats a les cases del poble i múltiples bandositats.

En ple segle XIV es van acabar els priors residents i s'inicià l'època dels comendataris, la que proporcionava rendes eclesiàstiques vitalícies a seculars, generalment de famílies nobles, tot

deixant la comunitat sense guia espiritual. Un seguit de priors comendataris de nissagues destacables -entre elles els Pinós- van passar per Sant Jaume, fins que el 1592 el papa Climent VIII es va veure obligat a dictar la butlla *Sacer et religiosus monachorum status*, tot extingint les canòniques augustinianes de Catalunya, Rosselló i la Cerdanya.

Època moderna. Expansió agrària i formació del nucli urbà.

Amb el tancament de portes del priorat de Sant Jaume, es creà el bisbat de Solsona, el que va absorbir moltes parròquies que, com Sant Jaume, anteriorment pertanyien al bisbat d'Urgell. Conseqüentment, els béns i drets de l'antic priorat van passar a dependre de Solsona, qui enviava un vicari perpetu per gestionar les rendes provinents de la parròquia de Sant Jaume de Frontanyà, així com de les veïnes sufragànies Sant Esteve de Tubau, Sant Llorenç de Corrubí, Mare de Déu dels Oms, Sant Julià de Cosp i Santa Eugènia de Soïlls. Al segle XVII es va construir una rectoria adjacent al temple parroquial per garantir el dret d'habitatge del prelat.

A la primera meitat del segle XVII es regeneren les diverses activitats, especialment agràries, tot aportant una millora en les condicions de vida de la població i desencadenant un creixement demogràfic considerable, el que va propiciar l'ampliació de cases ja existents i la construcció de noves. La família Campalans, qui tenia cedides en emfiteusi diversos masos rònecs i terres entorn l'església, hi van establir famílies de pagesos, tot propiciant la progressiva construcció d'edificis prop del temple parroquial que acabaran conformant el nucli urbà de Sant Jaume.

Els efectes de la Guerra de Successió (1701-1714) i el dur període de postguerra no van poder aturar el creixement demogràfic i econòmic que es va consolidar al segle anterior; al segle XVIII és freqüent trobar professionals independents plenament especialitzats, qui tenien l'obrador i punt de venda al mateix nucli urbà. Per contra, la Guerra Gran (1793-1795), la crisi agrària de principi de segle XIX i les possibles plagues de llagosta van tenir un gran impacte, forçant una davallada productiva que va reduir dràsticament la població.

Època contemporània. Inestabilitat, èxode rural i rebrot.

Tot i superar-se la crisi agrària del segle XIX i els efectes de la Guerra del Francès, Sant Jaume de Frontanyà seguia depenent d'una economia poc diversificada, basada sobretot en l'explotació de recursos naturals. Es duia a terme, bàsicament, una agricultura gairebé de subsistència on es cultivava blat, civada, morec, llegums i patates, i es criava bestiar boví, oví i porcí, complementat amb peces de caça, com perdius, conills i llebres. En un moment d'alta religiositat popular, sobretot centrada en la devoció mariana, hi ha un augment de visitants al poble, especialment al santuari de la Mare de Déu dels Oms, on ja existia una capella en època medieval, la que es va ampliar en època moderna, moment en que també es va ampliar l'edifici que funcionava de residència d'ermitans gràcies a la cessió de terres a la parròquia per part dels amos de Tubau. La devoció a la

Mare de Déu dels Oms era seguida per un gran nombre de visitants d'aquí i d'allà, els que buscaven un antídote a les males collites, trencadures i malalties del bestiar.

Tot i que no hi ha evidència documental de la primera i tercera guerra carlina, sí que hi ha notícies sobre la segona carlinada (1846-1849), en la que es va dur a terme la batalla de Sant Jaume de Frontanyà, el 25 de maig de 1848, on nombroses partides de guerrillers carlins van encerclar els liberals que es dirigien a la Pobla de Lillet, una gran lluita que va acabar amb la rendició dels liberals. El 1857, el municipi va assolir el seu màxim històric de població, amb 465 habitants, la que posteriorment es va anar reduint paulatinament a causa de múltiples factors motivats per la crisi de la societat pagesa i la dinàmica socioeconòmica del territori. Durant la segona meitat del segle XIX, es va iniciar un imparable èxode rural que duraria més d'un segle, on la població de les zones rurals com Sant Jaume s'establí a les lleres dels rius Llobregat i Ter, al centre de l'emergent indústria tèxtil i minera. El període de la Restauració, amb el canvi de segle, es caracteritza per una inestabilitat política, la que no evità dur a terme algunes obres d'infraestructura en el camp de l'ensenyament i la sanitat, com l'escola del poble, documentada en diverses anotacions de viatgers i excursionistes de principi de segle XX, com Cèsar August Torras o Francesc Maspons i Llebrós.

La incidència de la guerra civil espanyola (1936-1939) va representar una sotragada important a Sant Jaume de Frontanyà, especialment amb l'incendi a l'església parroquial i la conseqüent destrucció de l'ornamentació al seu interior. Tot i que la guerra, com a la resta de país, va tenir una gran incidència a nivell social i econòmic, a Sant Jaume no hi ha referències a baixes personals, però sí d'episodis on el Sindicat de Rabassaires confiscaven finques i bestiar, així com perseguien desertors, qui eren amagats a les cases de diversos veïns.

Els anys de postguerra van portar la repressió política i la misèria, amb una escassetat d'aliments que va agreujar l'èxode rural, marcat per la manca de serveis bàsics i d'una xarxa de comunicacions decent. L'economia del municipi es seguia basant en les activitats agràries i ramaderes, el treball al bosc, alguna petita activitat manufacturera i l'explotació temporal de diverses mines al terme municipal. El descens d'habitants és dràstic entre el 1950 i el 1970, el que passà de 159 a 21 habitants.

A final dels anys 70 del segle XX s'inicia una nova etapa on es veu l'arribada i el retorn d'una nova fornada de santjaumesos determinats a mantenir l'autonomia municipal i, per sobre de tot, treballar per un poble viu. Les millores en la infraestructura -com l'asfaltat de la pista fins a Borredà i a La Pobla de Lillet o la construcció de la casa consistorial-, la modernització de les tradicionals explotacions agràries, la rehabilitació de cases per segones residències, les ajudes per restaurar el temple romànic, la conservació i explotació conscient dels espais naturals i l'oferta gastronòmica de proximitat atrauen visitants d'arreu, tot fent de Sant Jaume de Frontanyà una visita obligada per tot amant de la natura, l'art i la tranquil·litat.

3.3 Toponímia

El topònim apareix a les primeres fonts documentals medievals amb poques variacions i conservant el seu radical: *Fronteniano*, *Frontaniensis*, *Frontinianensis*, *Fronteniano*, *Frontyniano*... tot evolucionant gradualment cap a la forma actual, amb l'alternança *-inyà*, *-enyà* o *-anyà* a la terminació. Sembla ser un derivat de l'antropònim *Frontinus*, *-inius*, que acabà donant nom al lloc, del que es també es troben topònims amb el mateix origen etimològic a diversos indrets d'Europa (Frontignano, a la regió de la Toscana italiana, Frontignac, als departaments occitans d'Erau i de l'Alta Garona, entre d'altres). L'inici de la designació amb aquest nom és poc clar, tot i que són nombrosos els casos de topònims que incorporen el nom de la persona que va poblar l'indret al que es refereix, pel que podria haver estat el cap d'un llinatge establert al lloc, el titular del castell de la vall o algú que amb el temps va arribar a posseir la major part de les seves terres. Etimològicament aquest topònim deriva del mot llatí *fronto* (amb el significat de front) i el sufix *-inus* (diminutiu), el que podria significar *de front petit*.

La resta de topònims de la zona es deuen a les seves característiques físiques. D'aquesta manera, les Lloberes provindria de *Lobaría* (significant paratge on abunden els llops), Montner de *Montinigrus* (*-monte* significant muntanya i *-nigrus*, negre) i les Planes de *Loca Plana* (*-locus* significant lloc i *-plana*, pla), així com Canemàs seria tradicionalment una zona on es cultivava cànem.

3.4 L'escut

L'escut oficial de Sant Jaume de Frontanyà va ser aprovat per acord de Ple de l'Ajuntament el 7 d'abril de 2005. La resolució definitiva va ser publicada al DOGC, amb el número 4368, el 21 d'abril de 2005 (RESOLUCIÓ GAP/1100/2005), per la qual es dona conformitat a l'adopció de l'escut heràldic del municipi de Sant Jaume de Frontanyà.

És un escut caironat de sinople (verd) amb un cavall blanc al centre. Per timbre, s'observa una corona mural de poble daurada. El cavall blanc fa referència a l'intensa activitat viatgera de sant Jaume, patró del poble, el que tradicionalment també es representava dalt d'un cavall blanc.

3.5 El Patrimoni

A - Estat legal del Patrimoni

A la llei 9/1993 de 30 de setembre del Patrimoni Cultural Català (DOGC núm. 1807, 11 d'octubre de 1993) "s'estableixen tres categories de protecció, comunes a béns mobles, immobles i immaterials: els béns culturals d'interès nacional, els béns catalogats i la resta de béns integrants a l'ampli concepte de patrimoni cultural definit per l'article 1". La legislació estableix els procediments de declaració per cada categoria, les dues primeres conegudes per les abreviatures: BCIN (Bé Cultural d'Interès Nacional) i BCIL (Bé Cultural d'Interès Local).

La categoria de BCIN correspon a la de BIC (Bé d'Interès Cultural) establerta a la Llei 16/1985, de 25 de juny, del Patrimoni Històric Espanyol. Són els béns més rellevants del patrimoni cultural català, declarats per l'Administració de la Generalitat, que els ha d'inscriure al Registre de Béns Culturals d'Interès Nacional. Pel que fa al patrimoni arquitectònic, es classifiquen en: monument històric, conjunt històric, jardí històric i lloc històric.

L'església de Sant Jaume de Frontanyà està considerada monument històric amb la protecció BCIN, publicat el 4 de juny de 1931, amb protecció BCIN 195-MH-EN, codi RI-51-0000444. La documentació que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó també està considerada BCIN, tal i com recull la disposició addicional primera de la Llei 9/1993 del Patrimoni Cultural Català.

Els Béns Culturals d'Interès Local (BCIL) són aquells béns integrats del patrimoni cultural català que, tot i la seva importància, no compleixen les condicions pròpies dels Béns Culturals d'Interès Nacional (BCIN). Els béns culturals d'interès local immobles són declarats pel ple de l'ajuntament, en els municipis de més de cinc mil habitants, o pel ple del consell comarcal, en els municipis de menys de cinc mil habitants. També són béns culturals d'interès local (BCIL), els béns immobles que quan va entrar en vigor la Llei 9/1993 eren inclosos en catàlegs de patrimoni cultural incorporats en plans d'urbanisme, com és el cas del catàleg de béns a protegir del POUM de Sant Jaume de Frontanyà. El Departament de Cultura de la Generalitat els ha d'inscriure al Catàleg del Patrimoni Cultural Català.

El 26 de juliol de 1983 es va aprovar per ple el projecte de delimitació del sòl urbà del municipi de Sant Jaume de Frontanyà. Gairebé 25 anys més tard, el 18 d'octubre de 2007, la Comissió Territorial d'Urbanisme de Barcelona va aprovar el Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de Sant Jaume de Frontanyà, publicat al DOGC, número 5081, el 29 de febrer de 2008. Aquest inclou el Catàleg de Masies i el Catàleg de Béns a Protegir, el que reconeix un gran nombre de BCIL i també de Béns amb Protecció Urbanística (BPU). Aquests estan classificats en: béns històrico-arquitectònics, béns naturals i béns d'expectativa arqueològica.

Conjunts arquitectònics i construccions d'interès històric:

- Església de Sant Esteve de Tubau, protecció BCIL
- Santuari de la Mare de Déu dels Oms, protecció BCIL
- Església de Santa Eugènia de Solls, protecció BCIL
- Mas Casa Blanca, protecció BCIL
- Mas Can Frontanyà, protecció BCIL
- Mas Tubau, protecció BCIL
- Mas Santa Eugènia, protecció BCIL
- Cal Pere Xic, protecció BCIL
- Església de Sant Jaume de Frontanyà, protecció BCIN

Conjunts d'arqueologia industrial:

- Mina de lignit de Vila-rasa, protecció BCIL
- Molí de baix o Molinot, protecció BCIL
- Molí de dalt o de Tubau, protecció BCIL
- Molí de Picanyes, protecció BCIL
- Molí de Terradelles, protecció BCIL

D'interès etnològic:

- Antic camí Ral de Sant Jaume, protecció BPU
- Pas del Coll de la Creu d'en Soler, protecció BPU
- Sender de llarg recorregut GR-241, protecció BPU
- Sender de petit recorregut PR-c51, protecció BPU

D'interès natural:

- Rasos de Tubau
- Serra del Catllaràs
- Gorg Blau i gorg del Matxo de la riera del Merlès
- Torrent de Santa Eugènia

D'interès geològic i científic:

- Afloraments geològics de la BV-4656 de Borredà a Sant Jaume
- Aflorament paleontològic de la Fm Bellmunt, protecció BCIL, com es detallarà a continuació.
- Elements del sistema càrstic de la Fm Bellmunt

D'interès paisatgístic:

- Pedró de Tubau, protecció BCIL
- Collet de la creu Malosa, protecció BCIL
- Tossal de les Forques, protecció BCIL

Béns d'expectativa arqueològica:

- Església vella de Sant Jaume, protecció BPU d'expectativa arqueològica
- Elements relacionats amb Sant Jaume de Frontanyà, protecció d'expectativa arqueològica i inclosos dins el BCIN
- Elements relacionats amb Sant Esteve de Tubau, protecció BPU d'expectativa arqueològica
- Elements relacionats amb Santa Maria dels Oms, protecció BPU d'expectativa arqueològica
- Elements relacionats amb Santa Eugènia de Solls, protecció BPU d'expectativa arqueològica
- Sant Cristòfol de les Planes, protecció BPU d'expectativa arqueològica

El patrimoni arqueològic es defineix a la Llei 9/1993 com “els béns mobles i immobles de caràcter històric per a l'estudi dels quals cal utilitzar metodologia arqueològica integren el patrimoni arqueològic català. També l'integren els elements geològics i paleontològics relacionats amb l'ésser humà i amb els seus orígens i antecedents”. En la mateixa llei s'hi defineixen els espais de protecció arqueològica (Art. 49), coneguts també com EPA, els quals també es regulen a través de la Llei d'Urbanisme Català 2/2002 (Art. 9.3 i 34.5). Aquests es determinen per resolució del Conseller de Cultura. No hi ha cap element a Sant Jaume de Frontanyà dins aquesta categoria.

L'Inventari del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic de Catalunya (IPAPC), s'estructura a partir de la realització de les anomenades Cartes arqueològiques, que s'elaboren per comarques. L'inventari es va iniciar a finals del 1982 i inclou informació sobre els jaciments arqueològics coneguts, així com els paleontològics i els llocs que han estat objecte d'intervencions arqueològiques que han donat resultats negatius. A Sant Jaume de Frontanyà l'IPAPC recull els següents jaciments paleontològics que estan considerats BCIL pel Catàleg de Béns a Protegir del POUM de Sant Jaume de Frontanyà, aprovat el 18/10/2007:

- Sant Jaume de Frontanyà -1
- Sant Jaume de Frontanyà -2a
- Sant Jaume de Frontanyà -2b
- Sant Jaume de Frontanyà -3a
- Sant Jaume de Frontanyà -3c
- Sant Jaume de Frontanyà -3d

Els béns mobles que formen part del Patrimoni Cultural Català són els que es troben als museus que tenen unes característiques artístiques i històriques singulars. Els museus s'encarreguen de la seva custòdia i conservació, els tenen catalogats i documentats. A Sant Jaume de Frontanyà hi ha un bé moble custodiat al Museu Episcopal de Solsona, el Frontal d'altar.

El Patrimoni documental està protegit per la Llei 10/2001, de 13 de juliol, d'Arxius i Documents de Catalunya. En el present treball s'ha fixat la documentació procedent de Sant Jaume de Frontanyà que es troba custodiada pels següents arxius:

- Arxiu Municipal de Sant Jaume de Frontanyà
- Arxiu Parroquial de Sant Jaume de Frontanyà a l'Arxiu Diocesà de Solsona
- Arxiu Comarcal del Berguedà
- Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona
- Arxiu Capitular d'Urgell, que alberga l'acta de consagració de l'església de Sant Jaume de Frontanyà
- Arxiu de la Corona d'Aragó
- Arxiu Nacional de Catalunya
- Arxiu Comarcal de Solsona

Actualment a Catalunya existeixen 115 espais que estan declarats com a Llocs d'Importància Comunitària (LIC) i 73 com a Zones d'Especial Protecció per a les Aus (ZEPA). D'entre els primers, 29 d'ells ja han estat declarats com a Zones Especials de Conservació (ZEC) culminant, així el procediment de desplegament de la xarxa Natura 2000 al país. A Catalunya, aquests espais es protegeixen mitjançant la seva inclusió automàtica al Pla d'Espais d'Interès Natural.

En la categoria de patrimoni natural el municipi compta amb quatre elements protegits específicament:

- La Serra del Catllaràs, i per extensió el collet de la creu Malosa, protegit en el Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN), a través de la Llei 12/1981 i el Decret 328/1992.
- Els Rasos de Tubau, protegit en el Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN), a través de la Llei 12/1981 i el Decret 328/1992.
- La Flor de neu (*Leontopodium alpinum*), que es troba dins l'espai natural protegit de la Serra del Catllaràs a través de les Llei i Decret ja esmentats, i que també compta amb el seu propi nivell de protecció com a espècie vulnerable en el Decret 172/2008, de 26 d'agost, de creació del Catàleg de flora amenaçada de Catalunya.

B- Equipaments i activitats patrimonials

Sant Jaume de Frontanyà compta amb pocs equipaments públics i infraestructures amb potencial de dur-hi a terme activitats vinculades al patrimoni, als que s'afegeixen altres espais privats. Destaquen els següents:

- Arxiu Municipal
- Jutjat de Pau
- Antiga escola o biblioteca
- Xarxa de senders: GR 241 i PR C-51
- Mirador del pla del cingle
- Mirador de Sant Jaume, al camí de Cal Berlinga
- Rectoria vella
- Refugi de la Penya Excursionista Guimerà

4. ANÀLISI DEL PATRIMONI CULTURAL

4.1 Anàlisi dels elements fitxats

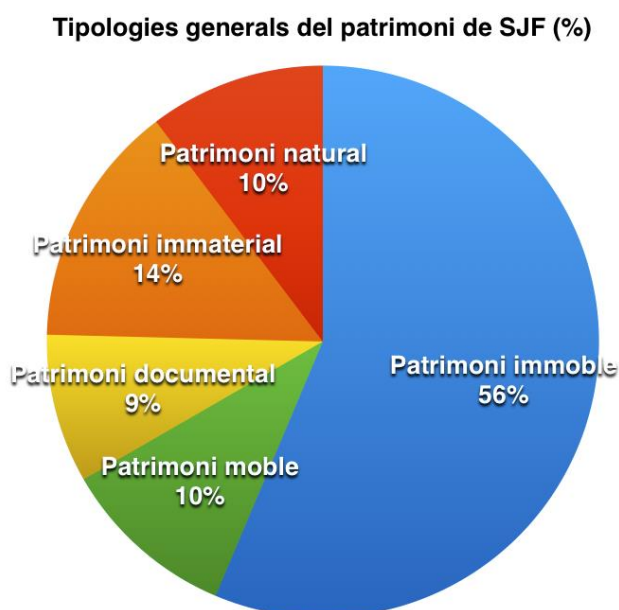
El present treball ha fitxat un total de 126 elements que formen el conjunt patrimonial del municipi, els que apareixen en els següents llistats seguint els diferents criteris de classificació marcats per l'OPC. Aquests llistats es poden consultar a la part final de la memòria:

- Llistat per numeració
- Llistat per denominació
- Llistat per tipologia

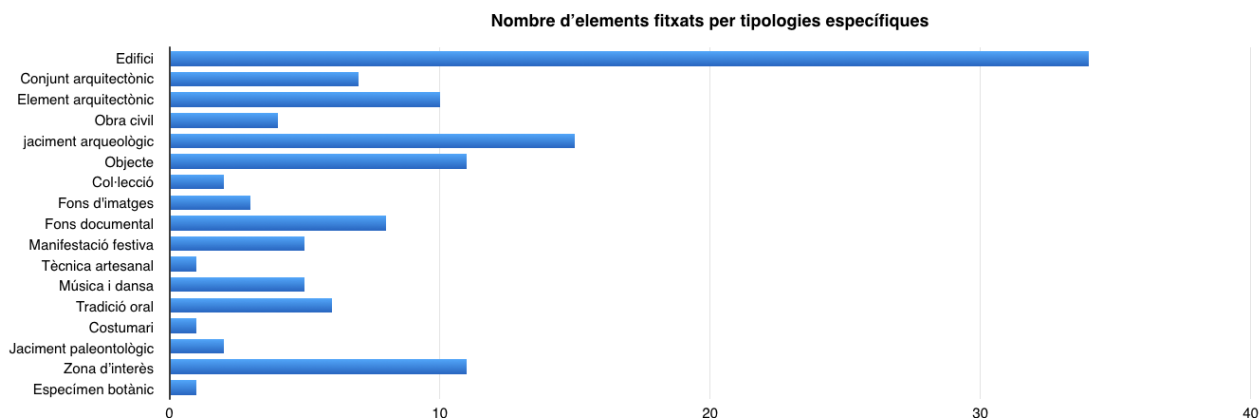
Aquests elements són majoritàriament de patrimoni immoble, el que correspon a un 56 % o un total de 71 elements, dels quals la tipologia més rellevant és l'edifici, amb 34 elements fitxats, seguit pels jaciments arqueològics, que compten amb 15 entrades, els elements arquitectònics, amb 10 elements fitxats, 7 conjunts arquitectònics i 5 exemples d'obra civil.

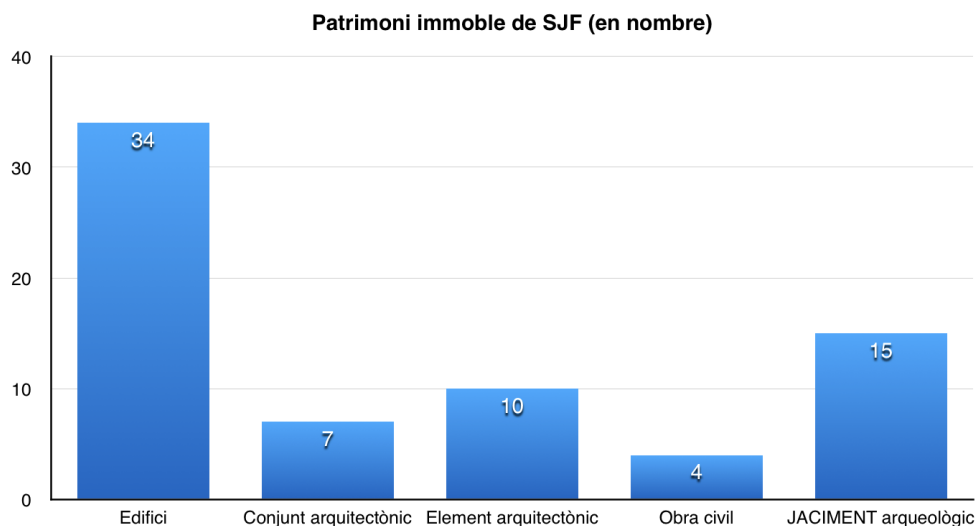
La següent tipologia per ordre d'importància és la del patrimoni immaterial, amb un 14% o 18 elements fitxats, dels que sis són tradicions orals, cinc són música i dansa (en concret els goigs) i també cinc són manifestacions festives, mentre que només hi ha una tècnica artesanal i un costumari.

En tercer lloc es classifica el patrimoni natural, representant un 11% dels elements fitxats, dels

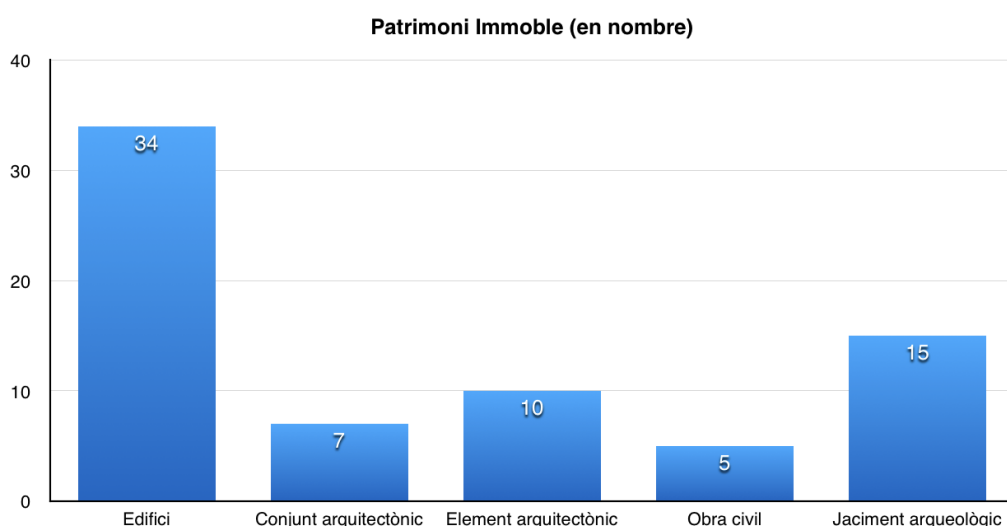

que 10 són zones d'interès, 2 jaciments paleontològics i un espècimen botànic destacable. El patrimoni moble significa un 10% del total de 126 elements, del que destaquen 11 objectes i 2 col·leccions. Finalment, en menor percentatge es troba el patrimoni documental, amb un 9% i 11 elements fixats, entre els que es troben 8 fons documentals i 3 fons d'imatges.

A-

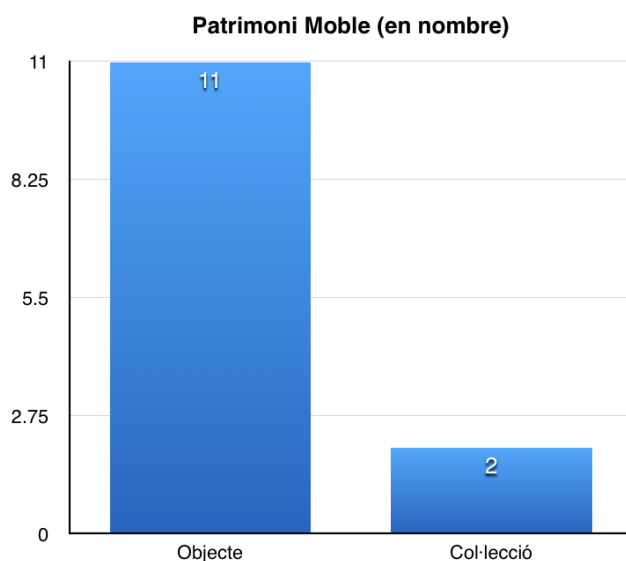
Patrimoni immoble

El grup patrimonial majoritari és el que agrupa els immobles, els que amb 71 elements representen un 56% del total d'elements fixats al municipi. Sant Jaume de Frontanyà gaudeix d'un terme municipal gran, en el que s'hi situen un elevat nombre de cases escampades pel territori, les que en el seu moment àlgid formaven una xarxa de vil·les o llogarrets.

Dels 34 edificis, només 4 són esglésies i els 30 restants són masies, les que també inclouen 5 molins fariners, els que destaquen per la seva tradicional tipologia de casal moliner, que també era habitatge. Val a dir que la meitat d'aquests es troben actualment en estat ruïnós, gairebé dignes de classificar-se com a jaciments arqueològics, tot i que s'ha optat per llistar-los com a edificis per no augmentar massivament el percentatge de jaciments i així poder fer justícia a aquelles antigues masies que encara a dia d'avui són potencialment rehabilitables. Entre aquestes trobem: Cal Bernat,

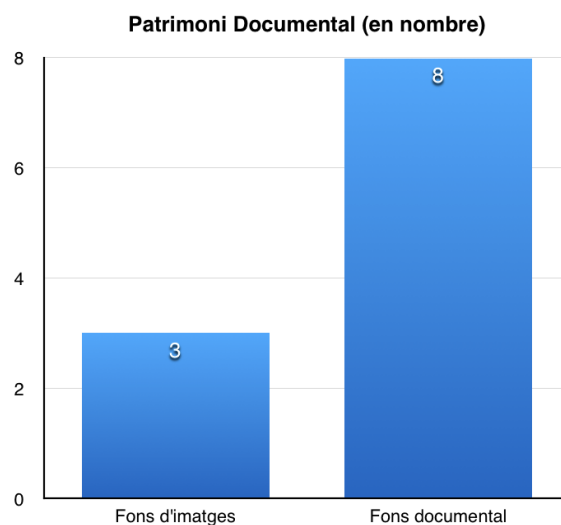
Cal Blanquet, Cal Bolant, Cal Bondia, Cal Brià, Cal Caterí, Cal Cristí, Ca l'Eugasser, Cal Farreró, Cal Menut, Cal Peguera, Cal Rebollet, Cal Tardà, Cal Trempat, Cal Xiscu, el Cortal de Tubau, Cap del Camp, el Soler, la Tayola, la Batallola, Cal Brutinat, Picanyes, Vila-rasa, Cal Ferrer, el molí de baix o Molinot, el molí de dalt o de Tubau, el molí de Picanyes, el molí de Terradelles i el molí de Santa Eugènia. D'aquesta manera, són 15 els elements immobles considerats com a jaciment arqueològic, els que majoritàriament són masies situades a la zona de Canemàs. Cal tenir present que el territori està minat de restes susceptibles a ser jaciments arqueològics, els que pel seu difícil accés i la densa vegetació, han estat complicats d'identificar acuradament.

Per altra banda, els 7 conjunts arquitectònics corresponen a grans cases pairals, les que a part de la masia, comptaven amb un o més pallisses, pous o fonts, edificis agrícoles o ramaders o ermites. Els 10 elements arquitectònics corresponen a fonts, pedrons o creus de terme, mentre que els 5 elements d'obra civil són camins, senders, un pont de conducció de l'aigua i una mina, els que destaquen per la seva vinculació a l'explotació dels recursos del territori.

B- Patrimoni moble

El conjunt d'elements de patrimoni moble representa un 10% del conjunt, el que està representat amb 13 registres. D'entre aquests destaquen un seguit d'objectes, majoritàriament religiosos, com són les pintures murals o les estàtues de la verge i sant Miquel amb el dimoni al Santuari dels Oms, el frontal d'altar de Sant Jaume de Frontanyà i altres elements trobats dins la mateixa església, com la pica baptismal, la pica beneitera, capitells del possible claustre i dues imatges de sants. Pel que fa a les col·leccions, destaquen les campanes de Sant Jaume de Frontanyà i un conjunt particular d'eines agrícoles trobades en una masia. L'expol·li durant diverses etapes històriques va provocar la desaparició d'un gran nombre d'objectes i col·leccions de gran valor cultural, algunes de les quals en queden només records.

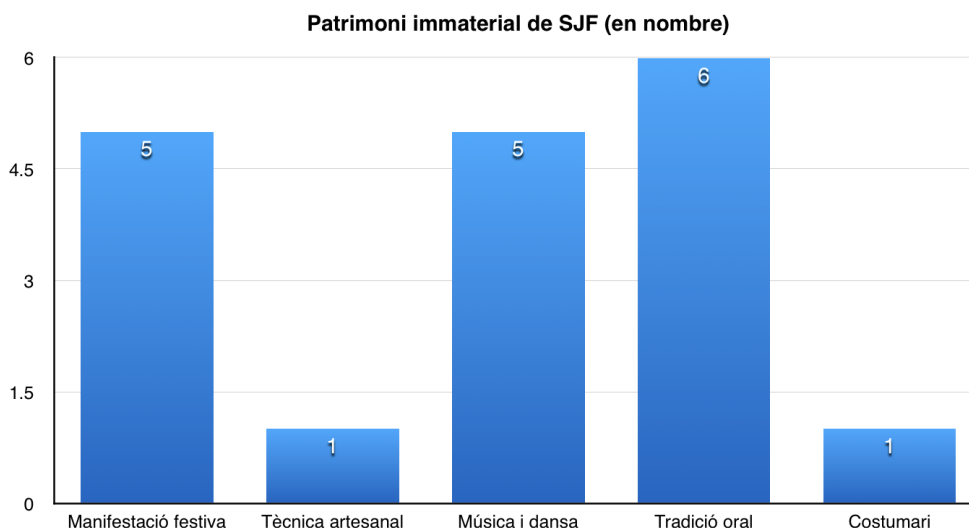

C- Patrimoni documental

Els elements de patrimoni documental referent a Sant Jaume de Frontanyà representa un 9% del conjunt, amb 3 registres de fons d'imatges i 8 de fons documentals tant públics com privats. Els primers acullen imatges antigues del poble, masies i paisatge agrupades a l'Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya, a l'Àmbit de Recerques del Berguedà i al Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona, dos dels quals estan digitalitzats i es pot accedir al material remotament. Els fons documentals més destacats són el de l'Arxiu Municipal de Sant Jaume de Frontanyà, també digitalitzat, el fons parroquial a l'Arxiu Diocesà de Solsona i el fons de l'Arxiu Comarcal del Berguedà, el que també acull el Registre de la propietat. L'Arxiu Capitular d'Urgell preserva un dels documents més importants en el present estudi, el pergamí de l'acta de consagració de l'església de Sant Jaume de Frontanyà, de 905, el que a la vegada està fitxat com a patrimoni moble. Altres arxius allotgen documentació rellevant del municipi, com l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu Comarcal de Solsona o el Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona, els que ofereixen alguns documents en format electrònic.

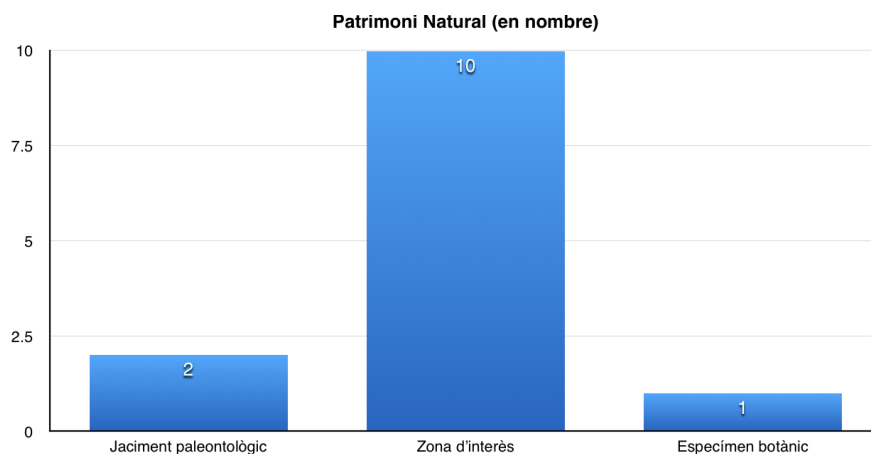
Aquesta és una tipologia essencial per al present treball, la que ens ajuda a documentar la resta d'elements del mapa. Aquest treball implica la col·laboració per part de les institucions i dels particulars a l'obrir les seves portes a aquells fons que habitualment és difícil tenir-hi accés. Per altra banda, en determinats moments històrics, alguns documents van acabar desapareguts o il·lícitament expropiats per particulars, el que dificulta l'accés per al seu estudi.

D- Patrimoni immaterial

El patrimoni immaterial de Sant Jaume de Frontanyà que ha perviscut a dia d'avui representa la segona tipologia més fitxada del municipi, amb un 14% del total del conjunt patrimonial, un valor relativament elevat tenint en compte que la població actual és majoritàriament forània, amb només una persona gran filla del poble, el que ha dificultat el contacte intergeneracional i la pervivència de la tradició oral i festiva. Aquesta tipologia es conforma amb un total de 18 elements, dels quals 5 corresponen a manifestacions festives, una tècnica artesanal, 5 exemplars de música i dansa, 6 elements de tradició oral i un costumari. Les manifestacions festives formen part del calendari festiu del municipi: els aplecs dels Oms i de Tubau, la fira de reis, la festa major, que s'escau el cap de setmana més proper a Sant Jaume, i la trobada de Santjaumesos, a finals d'estiu, la que va néixer ja al segle XXI. D'aquestes 5 entrades només n'hi ha dues que estiguin vives a dia d'avui. Les manifestacions de música i dansa són totes 5 goigs religiosos: dos a la Mare de Déu dels Oms, un a Sant Esteve, un a Sant Jaume i un a Santa Eugènia. D'aquests s'han conservat les lletres i les músiques, però només un és cantat a dia d'avui. Per altra banda, s'han conservat 5 llegendes locals, una de les quals és ben coneguda per les contrades, la llegenda del dimoni dels Oms, i una altra que havia estat també molt popular al segle XIX i XX, la de la troballa de la marededéu, que va fomentar el culte al Santuari dels Oms. Val a dir que aquesta tradició oral ha perdurat gràcies a la important feina de recuperació del saber popular a mans de l'historiador Albert Rumbo i també de la veïna de Sant Jaume, la Maria Pérez Vinyals, qui al 2005 va dur a terme un exhaustiu estudi de recuperació de la memòria a través d'entrevistes a diferents membres de la comunitat d'edat avançada, els que ja no vivien a Sant Jaume però que en guardaven vívids records.

La tècnica artesanal identificada està relacionada amb l'entorn excepcional del poble i la importància del saüc al territori en general. Altre vegada, a seva continuïtat ha estat possible gràcies a la feina inexorable de diferents persones i iniciatives que aposten per recuperar la tradició i l'ús dels remeis herbals. Entre elles, destaca la feina de recerca, difusió i conservació duta a terme pel Jardí Bauma,

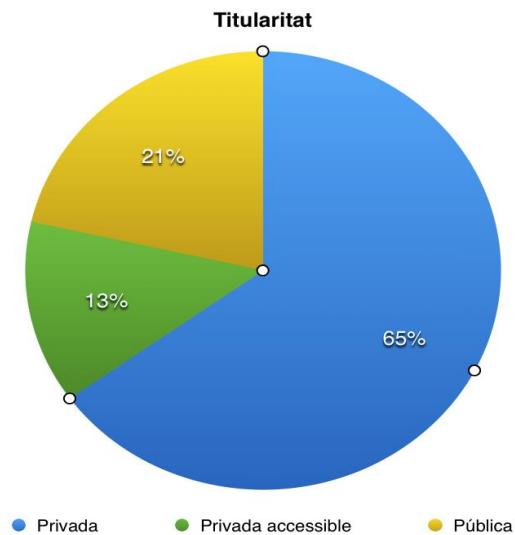

al municipi veí de Borredà. La perdurabilitat en el temps de les diferents tècniques artesanals es deu bàsicament al contacte intergeneracional, però també a factors externs, com són l'aparició de noves tecnologies, les modes temporals i també de la voluntat de les institucions i la població en general de preservar-les. La riquesa d'oficis i tècniques artesanals que havien estat vitals per a la vida a Sant Jaume i a la resta del país s'està perdent a marxes forçades, i sembla que només queda un record llunyà d'aquella olor característica provinent de Cal Ferrer, de les llargues cordes de cànem que sortien de Cal Jep o de les jornades del segar i del batre a diferents masies, on tota la comunitat pagesa s'ajudava mútuament per assegurar un bon hivern.

E- Patrimoni natural

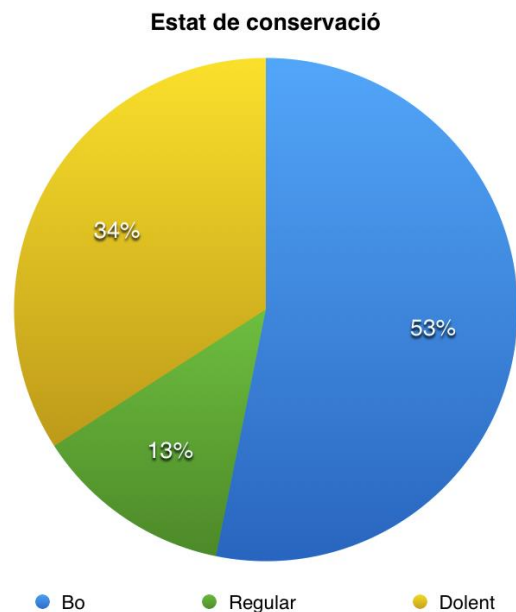
El patrimoni natural fixat al present mapa representa un 11% del conjunt patrimonial de Sant Jaume, el que està conformat per 14 elements: 11 són zones d'interès natural, 2 jaciments paleontològics i un espècimen botànic, els que es deuen a les característiques físiques del terme municipal de Sant Jaume de Frontanyà. Les zones d'interès són elements vinculats amb la pròpia configuració geològica del terreny, dels que hi ha dues serres i un tossal, una riera, un torrent i dos gorgs, i dos afloraments geològics. D'aquests, dos espais són catalogats i protegits pel PEIN: l'Espai Natural de la Serra del Catllaràs i els Rasos de Tubau, inclosos també a la Xarxa Natura 2000. Els dos jaciments paleontològics identificats representen elements d'alt interès científic i pedagògic, igual que l'espècimen botànic, la flor de neu o edelweiss, que es troba dins l'espai natural protegit de la Serra del Catllaràs i que també compta amb el seu propi nivell de protecció com a espècie vulnerable.

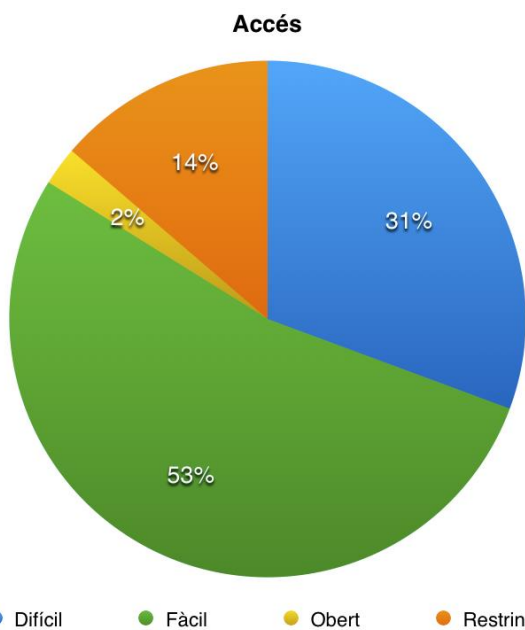
F- Altres dades estadístiques

Dues tercers parts del patrimoni fixat a Sant Jaume de Frontanyà és de titularitat privada, els que majoritàriament són masies. Els elements de titularitat pública formen part del patrimoni immaterial del municipi, així com infraestructura municipal o de l'administració pública, com l'arxiu municipal o els fons als museus comarcals. Els elements de titularitat privada accessible corresponen als elements propietat de l'església catòlica -imatges de verges i sants o arxius-, però també a agrupacions privades, com el fons del Centre Excursionista de Catalunya o de l'Àmbit de Recerques del Berguedà.

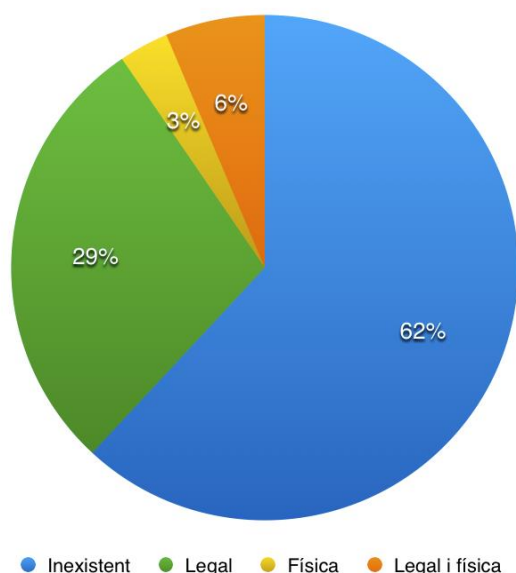
L'estat de conservació del patrimoni de Sant Jaume de Frontanyà és majoritàriament bo, amb un 53% dels elements fixats en bon estat, el que suposa uns 67 elements. Per contra, la resta d'elements es troben en estat regular (un total de 16 elements que suposen un 13% del total) o dolent (43 elements que representen un escandalós 34% del total). D'aquests alguns estan en molt mal estat de conservació i, fins i tot, algun en perill de desaparició. Aquesta dada és alarmant i s'adreçarà a l'apartat de recomanacions de la present memòria.

Dels 126 elements patrimonials fixats a Sant Jaume de Frontanyà, més de la meitat ofereixen un bon accés. Per contra, el 31% són d'accés molt difícil, sigui per la seva ubicació o per la seva titularitat, pel que s'ha complicat molt la seva identificació i la conseqüent difusió i conservació. Finalment, el 14% restant són d'accés restringit i corresponen a aquells elements, majoritàriament de titularitat privada, als que es pot accedir amb previ avís, com poden ser els fons documentals o els jaciments paleontològics.

Un 62% dels elements inventariats no presenta cap tipus de protecció. Els elements protegits legalment representen un 29%, entre els que trobem 2 BCIN (l'església romànica i el fons de la Corona d'Aragó), 4 elements protegits pel PEIN, 18 elements són BCIL, 11 són BPU, les dues darreres categories donades pel Catàleg de béns a protegir del POUM. Finalment, els elements protegits legalment i física representen un 6% del total i són els elements de patrimoni documental que tenen una protecció a nivell documental i, a la vegada, estan custodiats als corresponents arxius. La protecció física correspon a les col·leccions particulars, la que conforma un 3% del total inventariat.

4.2 Anàlisi dels elements NO fixats

En l'elaboració del mapa de patrimoni cultural de Sant Jaume de Frontanyà s'han identificat un conjunt d'elements que no s'han acabat fixant per determinats motius: al ser considerats poc significatius, amb poc valor històric, elements desapareguts, elements fora del municipi. S'ha creat un llistat per deixar-ne constància de la seva existència i a la vegada deixar espai a tots aquells altres elements susceptibles a ser fixats en un futur, tenint en compte que el mapa és una eina oberta i flexible.

A- Elements no fixats

Elements de difícil accés		
Tipologia		Element
Patrimoni moble	Col·leccions	Col·leccions de titularitat privada que no s'han volgut incloure en el mapa
Patrimoni documental	Fons d'imatges	Fons d'imatges de titularitat privada que no s'han volgut incloure en el mapa
	Fons documentals	Fons documentals de titularitat privada que no s'han volgut incloure en el mapa
Patrimoni natural	Zones d'interès	Cova de la moneda Balma de Picanyes Balma Roja Balma Negra
Elements desapareguts o no localitzats		
Tipologia		Element
Patrimoni Immoble	Edificis	Santa Magdalena de Malosa Ras de Tubau Po del Jeps El Pujol
Patrimoni moble	Elements arquitectònics	Creu de Terradelles Creu Roja
	Objecte	Mobiliari litúrgic Retaule barroc de Sant Jaume de Frontanyà Retaule de Santa Maria dels Oms Lipsanoteca de Tubau
Patrimoni natural	Col·leccions	Exvots dels Oms
Patrimoni natural	Zones d'interès	Mirador del Pla del Cingle
Elements poc rellevants		
Tipologia		Element

Elements poc rellevants		
Patrimoni Immoble	Edificis	Cal Mestre El Calvari
Patrimoni moble	Objectes	Pica d'olis
Patrimoni documental	Fons bibliogràfics	Enciclopèdia de sants
Patrimoni natural	Zones d'interès	Font de la Tayola Font de l'avi Urbici Font dels Còms Font de la Pobla Pla de la Lleona
Elements fora del terme municipal		
Tipologia		Element
Patrimoni immoble	Edificis	Lloberes de Dalt (Les Llosses) Lloberes de Baix (Les Llosses) Sant Julià de Cosp (Les Llosses)
	Elements arquitectònics	Pedró de Faig i Branca (Les Llosses)
Patrimoni natural	Zones d'interès	Cova de les Lloberes (Les Llosses) Font del Bisbe (La Pobla de Lillet)

B- Entitats i associacions

Les entitats culturals i associacions relacionades amb el patrimoni no són elements fixables segons les directrius del Plec de Condicions del Mapa marcades per la OPC. Per aquest motiu, es creu rellevant nombrar-les en el present document per tal que siguin tingudes en compte pel seu treball vinculat al món cultural i patrimonial del municipi.

- **Penya Excursionista Guimerà:** entitat dedicada a l'excursionisme. Tot i que actualment està molt poc activa, en un passat s'encarregava del manteniment i senyalització dels senders del municipi. Havia arribat a tenir una subsecció d'espeleologia i a publicar un butlletí. Tenen un refugi en propietat a Cal Sastret, al nucli urbà de Sant Jaume.
- **Associació Cultural Myriades:** Entitat fundada el 29 de setembre de 2009 que té com a finalitat el desenvolupar projectes d'investigació, intervenció, avaluació, producció, exposició, educació, divulgació, formació i assessorament en l'àmbit cultural, social i de diàleg intercultural. Des dels seus inicis, ha estat capdavantera en l'execució de diferents iniciatives culturals al municipi.

6. BIBLIOGRAFIA

AA.VV. (1985) Catalunya Romànica. Vol. XII El Berguedà. Fundació Enciclopèdia Catalana.

AA.VV. (1994). "Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. El Berguedà", vol.5. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.

AA.VV. (2005) Sant Jaume de Frontanyà: Natura, Art i Pau; Diputació de Barcelona, Barcelona.

AA.VV. (1981) "Gran geografia Comarcal de Catalunya", vol. 2, El Berguedà, Barcelona.

AA.VV. (2000) "El Catllaràs, una serra singular". L'Erol, núm. 67, hivern 2000.

AMADES, J.(1983) Costumari Català. El curs de l'any. Salvat Editores, S.A i Edicions 62, S.A.

AMADES, J. (1985) Refranyer català comentat, Editorial Selecta-Catalonia.

ALBERT CORP, E. (1978) "Sant Jaume de Frontanyà. La catedral del desert", Fons Esteve Albert i Corp., Arxiu Comarcal del Pallars Sobirà.

AYMAMÍ, G.(2000) "Els molins hidràulics de la riera del Mergançol" a l'Erol nº 64, Àmbit de Recerques del Berguedà, Berga

AYMAMÍ, G.(2011) "Els molins hidràulics de la riera del Merlès" a l'Erol nº 108, Àmbit de Recerques del Berguedà, Berga

BARAUT, C. (1978). Les actes de consagracions d'esglésies del Bisbat d'Urgell (segles IX-XII). Urgellia, núm. 1.

BENET I PETIT, J. (2012): El trobador de la Mare de Déu, volum III, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

BONET APARICIO, J. i MAS PINTÓ, A. (2007) Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de Sant Jaume de Frontanyà. Sant Jaume de Frontanyà.

BRIONES, M. i SANTACREU SIMON, J. (1988) "Goigs i devoció popular", Erol, L': revista cultural del Berguedà, Núm. 23, p. 17-36.

BUSQUETS, P. (1981) Estratigrafia y Sedimentologia del Terciari prepirinenc entre

CABALLÉ, F. (2018) Qui toca les campanes? Inventari de campanes de l'Alt Berguedà, La Patumaire, Berga.

CAMPILLO, X. (Dir.)(2007): Inventari de camins ramaders del Berguedà. Grup de Defensa de la Natura del Berguedà, Parc Natural del Cadí-Moixeró, Berguedà Iniciatives SD, SL.

CARRERAS CANDI, F. (1908) "Partit Judicial de Berga" a Geografía General de Catalunya, Ed. Alberto Martín, Barcelona.

CARRERAS, E. I TARRÚS, J. (2017) "El Quintà de les Planes (Sant Jaume de Frontanyà, Berguedà) i Pardinella (Gombrèn, Ripollès) i les cistes neolítiques amb túmul del prepirineu i altiplans de Catalunya", Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, 2017, Vol. 58.

CASELLAS, I.; SANTANDREU, D. (1997). Creus del Berguedà. Amics del Romànic del Berguedà. Berga.

CHECA SOLER, LI. (1993), Avance descriptivo de un nuevo Paleotèrido (Mammalia, Perissodactyla) del yacimiento eoceno de Sant Jaume de Frontanyà 3 (Fm. Bellmunt, Prepirineo Catalán), Museu de Geologia de Barcelona, 3: 91-116.

CORTÉS ELÍA, M. del Agua (2018) La Masia a la Catalunya central: Evolució, tipologies i espais. Farell Editors, Sant Vicenç de Castellet.

FABREGA i ENFADAQUE, A. (2009) Forns antics de ceràmica a la Catalunya Central a Dovella, n. 101, Manresa p. 4-10.

FREIXES, C., Prat, LI. i VILADÉS, R. (2016) Sub tuum praesidium. Sota la vostra protecció. La imatge de la Mare de Déu al Bisbat de Solsona, catàleg d'exposició, Museu Diocesà i Comarcal de Solsona, Solsona.

GAUSACHS, Ramon (2008): Les herbes remeieres Vol.II - De la cultura popular al fàrmac. Una aproximació etnobotànica, Ed. Rafael Dalmau, Barcelona.

GELONCH VILADEGUT, A. (2014) Els goigs: Gravats i cultura religiosa popular, Col.lecció Gelonch Viladegut, Sant Cugat del Vallès.

GORDI I SERRAT, J. (1998) La Vall de Merlès. Abadia de Montserrat, Barcelona.

GRAUS, R. i ROSELL, J. (2010). Història de la construcció a la Catalunya contemporània. Apunts del curs. Secció d'Història de la construcció del departament de Composició Arquitectònica. Universitat Politècnica de Catalunya. Barcelona.

GRIEVE, Mary (1973): A modern herbal, Barnes and Noble, Kent, UK.

GRIFELL SALA, Q. (1983) "La Florentina de Sant Jaume", L'Erol, n. 7.

GUDIOL I RICART, J. (1974) Arte, Cataluña, vol. I, Madrid.

IGLÉSIES, J. (1979) El fogatge de 1553: estudi i transcripció, Publicacions de la Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona.

LOZANO, E. (2017) El Molí de Tubau a través de la documentació. Estudi històric: Sant Jaume de Frontanyà, segles XVIII-XX. Sense publicar.

Mapa-Guia Excursionista "Catllaràs-Picancel"; escala 1:25.000; editorial Alpina i Geoestel, edició 2021.

Mapa-Guia Excursionista "Montgrony-Fonts del Llobregat. Parc Natural del Cadí-Moixeró"; escala 1:25.000; editorial Alpina i Geoestel, edició 2002.

MARIGÓ, J. & MINWER-BARAKAT, R. (2019) "Mostreig opaleontològic al jaciment de Sant Jaume de Frontanyà - Mina (Sant Jaume de Frontanyà, Berguedà)". PINTER 23794

MARTÍNEZ SOLSONA, F. (1967) Sant Jaume de Frontenyà: mil anys d'història i geografia. Editorial Montblanc.

MATA I PERELLÓ, J.M. (1982) Introducció a l'estudi dels minerals al Berguedà, Centre d'Estudis Geològics "Valentí Masachs": Col·legi de Doctors i Llicenciats del Bages, Manresa.

MATA I PERELLÓ, J.M. (1990) Els minerals a Catalunya. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.

MOYÀ, S., RAMOS, E., AGUSTÍ, J., CHECA, LI., KOLER, M. i BUSQUETS, P. (1991) Depósitos lacustres-palustres asociados a las zonas intermedias de la FM. Bellmunt (Prepirineo Catalán). Comunicaciones CONGET'91. I congr. Grupo Español del Terciario. Vic.

NOGUERA I CANAL, J.; SISTACH I TOMÀS, M. (1991). La mineria al Berguedà. Àmbit de Recerques del Berguedà, Llibres de l'Àmbit, núm. 6: Berga.

PATRONAT DEL MUSEU DIOCESÀ I COMARCAL DE SOLSONA (1990) Catàleg d'Art Romànic i Gòtic, MDCS, Barcelona.

PIZA RUIZ, T. (2021) Memòria de la intervenció arqueològica preventiva al Molí d'en Tubau de Sant Jaume de Frontanyà, Berguedà. Sense publicar.

Pla d'Espais d'Interès Natural. Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient. Edició a cura de la Direcció General de Patrimoni Natural, 1996 (1ª ed.).

PLANES I ALBETS, R. (1985) Catàleg dels Protocols Notarials dels Arxius de Solsona. Generalitat de Catalunya. Servei d'Arxius. Barcelona.

ROSELL, J. i SUBIRATS, M. (1987). La producció de calç, ahir. El procés pre-industrial de producció de calç, a la comarca del Montsià. Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona. Barcelona.

RUMBO, A. (2021) El Prat de Sant Jaume de Frontanyà i les seves masoveries, prop de cinc segles d'història. Inèdit.

SALVADÓ I ROMECH, R.; VILA I LLIVINA, D. (2017) "El dot material femení en els capítols matrimonials de Sant jaume de Frontanyà. Segles XVI-XVIII" a l'Erol, núm. 131. Àmbit de Recerques del Berguedà, Berga.

SANTANDREU, M.D.; SERRA, R. (1984). Dels camins romans a les carreteres asfaltades. L'Erol, núm. 9. Àmbit de Recerques del Berguedà.

- SERRA I VILARÓ, J. (1989) Baronies de Pinós i Mataplana. Investigació dels seus arxius. Centre d'Estudis Baganesos, Bagà, llibre III Esglésies i oratoris, pg 264-266
- SERRA ROTÉS, R. (et al.) (1991): Guia d'Art del Berguedà. Ed. Consell Comarcal del Berguedà i Patronat del Centre d'Estudis del Berguedà, Berga.
- SIMON, S. (2009) Mapa de Patrimoni Cultural de La Pobla de Lillet, Diputació de Barcelona, Barcelona.
- SOLER I RIBA, R.; ORIOLA I CASÒLIVA, J. (1997) Relleu fotogràfic de les mines del Berguedà, Berga.
- SUREDA I PONS, J. (1977) El gòtic Català, vol I: Pintura, Barcelona.
- TILGNER, Sharol Marie (2009): Herbal medicine. From the Heart of the Earth, Wise Acres LLC, Pleasant Hill, Oregon, USA.
- TORRES, C.A. (1905). "Itinerari per les Valls Altes del Llobregat. Berguedà", Barcelona.
- UDINA, F. (1986). Guia històrica y descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón. Ministerio de Cultura. Dirección General de Bellas Artes y Archivos.
- VINYETA, R. (1978) Sant Jaume de Frontanyà i l'alta vall del riu Merlès. Celblau, Torelló.

Els arxius i fons consultats en aquesta recerca han estat els següents:

- Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic (ABEV).
- Arxiu Comarcal de la Cerdanya (ACC).
- Arxiu Comarcal del Bages (ACB).
- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA).
- Arxiu Diocesà de Solsona (ADS).
- Arxiu Familiar El Vilar de Sant Boi de Lluçanès (AFEVSBL).
- Arxiu Històric Comarcal de Berga (AHCB).
- Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB).
- Arxiu Municipal de Sant Jaume de Frontanyà (AMSJF).
- Arxiu Nacional de Catalunya (ANC).
- Arxiu Parroquial de Sant Jaume de Frontanyà (APSFJ).
- Biblioteca de Catalunya (BC).
- Registre de la Propietat de Berga (RPB).
- Servei de Patrimoni Arquitectònic Local (SPAL)

Comte d'Urgell, 187
Edifici del Relotge
08036 Barcelona
Tel. 934 022 566
Fax 934 022 825
o.patrimonio@diba.cat
www.diba.cat/opc